

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

HET DIAKONAAT VAN DE KERK EN HET HEIL VAN GOD

Over **ket** diakonaat in de kerk zijn we voorlopig niet **uitgepraat** met elkaar. Dat is reden genoeg om **een** goede gelegenheid tot gesprek over **dot** onderwerp niet uit de weg te **gaan**. In mijn **proefschrift**¹ heb ik **geprobeerd** op enkele punten dat gesprek **wat** uit te **lokken**. En er was **inderdaad** een gesprekspartner die zich graag mengde in de discussie. Prof. dr. **C. Trimp** greep meteen al bij de **promotie** de gelegenheid aan om het gesprek **verder** te helpen **met** enkele stevige vragen aan mijn adres.

Nu is een promotie een leuke **gelegenheid** tot gesprek. Maar helaas wordt de tijd zo streng bewaakt, Als het uur om is wordt er onverbiddelijk een punt **gezet** **Zo was er geen** gelegenheid de vragen te beantwoorden. Op verzoek wil ik toch **nog eens** op het onderwerp **ingaan**. Er blijkt belangstelling voor te zijn. Vandaar dat ik op deze plaats de vragen van prof: **Trimp** nog **eens** aan de orde **stel**.

Achtergrond

Zoals gezegd heb ik zelf om reactie gevraagd. En dat niet om zo maar eens wat vrijblijvende discussie uit te lokken. Misschien is juist rond het diakonaat wel eens te veel vrijblijvend gepraat. Eigenlijk is dat ook de achtergrond van mijn **vraag**. Wie de geschiedenis **van** het diakonaat bestudeert, merkt dat de taak en de plaats van diakenen lang niet altijd even serieus genomen werden. Hetzelfde geldt voor de diakonale roeping die naar de he-
le gemeente² toekomt.

Gelukkig is er in dat opzicht heel wat aan het veranderen. Toch zijn er nog heel wat diakenen die zich hooguit **twee-**derangs ambtsdrager voelen. En dat we met elkaar als diakonale gemeente een roeping hebben, wordt nog lang **niet** algemeen erkend en beleefd.

Je vraagt je dan af wat de achtergrond daarvan is. Daarbij heb ik nadrukkelijk ook gekeken in de richting van de dogmatiek. Het is duidelijk, dat in het leven van de Gereformeerde Kerken de dogmatiek een belangrijke plaats inneemt. En terecht. Je zou kunnen **zeggen** dat daar zo'n beetje de fundamenten in kaart worden gebracht. De manier waarop in de geloofsleer wordt nagedacht over de bijbel heeft daarom veel invloed op (de inrichting van)

HOOFDARTIKEL

**Het diakonawt van de kerk
en het heil van God**

C.J. de Ruiter

GEKNIPT VOOR VANDAAG

Ons werk niet zinloos

UIT DE SCHRIFT

**Christus' gebedsstrijd in
Getsemane**

D. Berghuis

KERKELIJK LEVEN

**De verenigde reformatorische
kerk in Nederland (VRKN) IV**

W.G. de Vries

GELEGEN/ONGELEGEN

J. Kamphuis

MISSIOLOGIE

**Ontwikkelingssamenwerking en
gemeenteopbouw**

J.A. Boersema

AAN DE BROEDERWEG

**Promotie drs. A.D. Baum
W.G. de Vries**

BOEKBESPREKING

**Bijbelstudie over I Korinte
Een nieuwe gereformeerde
dogmatiek II (slot)**

UIT DE KERKEN

het kerkelijk leven. Maar als er in die geloofsleer dan van een bepaald element eens wat minder werk wordt gemaakt, zal dat ook sterk kunnen doorwerken in het leven van de gemeente. Vandaar dat ik aandacht wilde vragen voor het diakonaat in de dogmatiek.

Diakonaat en dogmatiek

Het was me diverse keren opgevallen, dat in de gereformeerde dogmatiek maar weinig nagedacht is over het diakonaat. Bijna alles wat in de kerk een plaats heeft, komt uitgebreid aan de orde in onze geloofsleer. Maar het diakonaat moet genoeg nemen met een mager achterafplaatsje. Er is uitvoerig nagedacht over de preek en over de sacramenten, maar het diakonaat blijft daarbij heel vaak buiten beeld.

Je zou je kunnen afvragen of we op die manier niet een wat eenzijdig beeld van Gods heil krijgen. Natuurlijk geloven we dat God vooral zijn heil uitdeelt door het evangelie te laten verkondigen. Dat is de manier waarop Hij met zijn beloften ons leven binnenkomt. Daarom moeten we 's zondags ook naar de kerk. Daar wordt het heil uitgedeeld, als Gods Woord wordt bediend. En natuurlijk ook als er iemand gedoopt wordt of als we het Avondmaal vieren.

Maar waarom blijft dan het diakonaat zo vaak buiten beeld. Is het diakonaat in en van de gemeente ook niet een manier waarop God zijn heil wil laten uitdelen? Dat was eigenlijk de vraag waar het me om begonnen was.

Middelen van het heil

Ik stelde mijn vraag expres in de richting van de dogmatiek. In de dogmatiek wordt tenslotte uitvoerig nagedacht over alles wat God in de Bijbel te zeggen heeft. Daarom sloot ik met mijn vraag aan bij de leer van de genademiddelen. Dat is het hoofdstuk van de dogmatiek, waarin aan

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. LUITEN, PROF. DR. C.J. DE RUIJTER, DRS. H. VELDMAN, PROF. DR. K. VELING.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT:

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 143,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn.

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

de orde komt welke middelen God gebruikt om zijn genade (of zijn heil) op aarde uit te delen.

In de catechismus komt die leer apart aan de orde in Zondag 25. Daar worden als middelen van het heil genoemd: de prediking en de sacramenten. Ik ben ervan overtuigd, dat daarmee niet genoeg gezegd wordt. Daar had ik dan ook een aparte stelling aan gewijd. (Die komt in het vervolg ook nog aan de orde.) Zondag 25 brengt de genademiddelen ook alleen maar ter sprake vanuit de vraag hoe de Heilige Geest het geloof werkt in de harten van mensen. Dan zijn het dus middelen in Gods hand. Maar we kunnen ook over genademiddelen spreken als middelen die mensen mogen en kunnen gebruiken tegenover God. Trouwens, als het gaat over middelen die God gebruikt, dan valt er nog heel wat meer te noemen dan de preek, de doop en het Avondmaal. Want God deelt zijn genade toch niet alleen 's zondags in de kerkdiensten uit? Dan zou het erop lijken, dat alleen de ambtsdragers bij die uitdeling betrokken zijn. En gelukkig is dat niet het geval.

Vanuit deze gedachten leek het me goed dat ik met mijn vraag inhaakte bij dit hoofdstuk van de gereformeerde geloofsleer: Is het diakonaat van de kerk ook aan te duiden als een genademiddel?

Het was dus prof. Trimp, die de vraag oppakte. Hij noemde een aantal bezwaren, die tegen de vraag in te brengen zijn. Om hem volledig recht te doen, neem ik hieronder zijn kritische vragen, zoals hij die op de promotie heeft gesteld, volledig over in zijn eigen formulering.

De bezwaren van Trimp

Op pag. 162/163 voert u vragenderwijs een pleidooi voor de gedachte, dat het diakonaat het verdient een plaats te ontvangen in de leer van de genademiddelen van de kerk.

Het feit, dat het diakonaat een volkomen andersoortig middel is dan de prediking en de sacramenten en een andere plaats heeft in het leven van de gemeente, heeft niet zoveel gewicht, dat het u doet afzien van uw voorslag.

In dit verband spreekt u ervan (p. 162), dat het diakonaat een middel is, waarin het heil van Christus realiteit wordt in deze wereld (vergelijk ook p. 163: 'om zijn genade uit te delen onder de mensen').

In stelling 10 geeft u trouwens als uw mening te kennen: 'Vanwege haar beperkte thematiek kan de leer van de genademiddelen in haar huidige gestalte binnen de gereformeerde dogmatiek geen recht doen aan de reikwijdte van het werk van de Heilige Geest in de gemeente'.

Over uw voorslag heb ik de volgende vragen:

1. In de Heidelbergse Catechismus (zondag 25) gaat het in de leer van de genademiddelen om de vraag, op welke wijze wij deel ontvangen aan de gerechtigheid en heiligheid van Christus (de 'toeëigening'). Omdat het geloof het ontvangst-middel is (antw. 61) komt de vraag naar de herkomst van dat geloof op (vraag 65).

Met andere woorden: hoe komt de gemeenschap met Christus tot stand? Dat is een andere vraag dan: hoe wordt het heil van Christus realiteit in deze wereld? Of: hoe wordt Gods genade uitgedeeld onder de mensen?

2. *Diakonaat is een vrucht van de avondmaalsviering, de uitstraling van de liefdesgemeenschap die Christus door zijn Heilige Geest sticht en door Woord en sacramenten in de gemeente schenkt en onderhoudt. Met name aan het Avondmaal gedenken wij Christus die zijn bloed voor velen vergoten heeft.*

Op dezelfde wijze als b.v. ook de voorbede voor elkaar een zodanig gevolg van het werk van de Geest door de genademiddelen. Maar daarmee zijn toch niet alle 'vruchten' tot 'middelen' geworden?

3. *Het citaat van H. Berkhof noemt u een 'zuiver uitgangspunt'. Dat citaat luidt: 'Het getuigenis zonder diakonia blijft leeg; zoals de diakonia zonder het getuigenis stom blijft'.*

Mijns inziens is het getuigenis nooit leeg. Geloof zonder werken is dood, maar het getuigenis is instrument van de Geest met het oog op het geschenk van het geloof (zondag 25). Als zodanig is het getuigenis ook 'diakonia' (van her Woord). Mijn vraag is: gaat u niet te argeloos om met het citaat van H. Berkhof?

Tot zover de kritische vragen van prof. Trimp.

Het gesprek hervat

Ik ben blij met deze gelegenheid om het gesprek te hervatten. De gestelde vragen zijn belangrijk genoeg. Daarom hoop ik de komende weken op elk van de vragen afzonderlijk in te gaan. Op die manier hoop ik ook wat ruimte te hebben om iets meer van de achtergrond te laten zien. Want er moet ons veel aan gelegen zijn, met elkaar goed zicht te hebben op de voortgaande dienst van de kerk. Moge het voortgaande gesprek daaraan dienstbaar zijn.

C.J. de Ruijter

¹ De horizon van het heil, Kampen 1992, m.n. 161-163.

² Vgl. G. Harinck, *Diakonie in verleden en heden*, Barneveld 1992. In dit boek trekt Trimp zelf de conclusie, dat het diakonaat altijd een bijzaak is geweest in de aandacht van kerkelijke vergaderingen en in de beleving van de gemeenteleden (266).

ONS WERK NIET ZINLOOS

De Bijbel beschrijft aan de ene kant de dood als een terugkeren tot stof en een neerdalen in het graf. Maar toch mogen de gelovigen roemen: 'dood, waar is uw prikkel? graf waar is uw overwinning?'

Zo spreekt de Heilige Schrift ook enerzijds over ons werken als volmaakte zinloosheid, vergankelijk en straks vergeten. Maar toch verwacht Paulus, dat de Korinthiërs weten, dat hun werk niet vergeefs is in de Here.

Midden in de destructie van de dood gaan velen door de poort van het graf de hemelse heerlijkheid in. In de verwachting van de zalige opstanding beschouwen ze zelfs hun broze lichaam niet als voor altijd verloren, hoewel ze in het graf dalen

En midden in het vergankelijk bestaan, waar een volgend geslacht hen al vergeten is, staan mensen van wie het werk onvergankelijk is. Die weten, dat ze niet voor eeuwig vergeten zullen worden, hoewel straks ook hun werk bij een volgende generatie niet meer bekend is.

Hun werken zal niet eeuwig in de greep van de vergankelijkheid en zinloosheid blijven. De HERE zal ze in rekening brengen, belonen zelfs. Hun werken volgen hen na in de dag der eeuwigheid.

Ook voor christenen geldt, dat hun werk ijdel is, vergankelijk en straks vergeten

Maar toch zijn er mensen die dit weten en zich daaronder buigen – het is Gods bestel om de ronde – en die toch blijmoedig aan het werk gaan, in het weten dat hun werken niet vergeefs is in de Here. Ze weten, dat al hun werken onderworpen is aan de wet der vergankelijkheid, dat het zinloos is.

Maar tegelijk weten ze ook, dat ze als dienaren van Christus niet onder het regime van dood en vergankelijkheid zullen blijven, maar bevrijd zullen worden en dan ook de vruchten van hun zwoegen zullen zien tot verheerlijking van hun Heer. En dat ze zelfs ook nog loon zullen ontvangen voor wat ze hier in trouw met blijdschap mochten doen in de dagen van hun vergankelijk leven.

Laten we daarom ons niet door de geest van onze tijd van ons stuk laten brengen, maar standvastig zijn en ons steeds volledig inzetten voor het werk dat de Heer ons opdraagt.

Naar A. Janse, 'Van de rechtvaardigen', 1930.

CHRISTUS' GEBEDSSTRIJD IN GETSEMANE

Tijdens zijn dagen in her vlees heeft Hij gebeden en smekingen onder siek geroep en tranen geofferd aan Hem, die Hem uit de dood kon redden, en Hij is verhoord uit zijn angst.

Hebreeën 5 : 7

De brief aan de Hebreeën is geschreven aan Christenen uit de Joden. Zij hadden te lijden onder vervolgingen. Daardoor dreigden ze af te vallen van de levende God en terug te keren naar hun oude joodse geloof. Ze begonnen zich af te vragen, of Christus wel kon opwegen tegen het vele dat ze om Wem moesten missen.

Daartegenover laat de schrijver hun in deze brief zien, dat Christus als Hogepriester meer is dan de priesters van het oude verbond. Hij is door zijn priesterlijk offer een oorzaak van eeuwig heil geworden.

De schrijver typeert Christus' aardse leven als 'de dagen van zijn vlees'. Hij heeft hetzelfde vlees aangenomen als wij hebben: vlees dat alle sporen van de zonde in zich draagt, een zwak en ontlusterd lichaam. Hij kende ook de geestelijke strijd, die het leven in het vlees kenmerkt.

Hij heeft, zegt de schrijver, gebeden en smekingen onder sterk geroep en tranen geofferd.

We zullen daarbij wel moeten denken aan zijn gebedsworsteling in Getsemane. Daar met name nam zijn bidden de indringende uit de diepten opkomende uiting van smekingen aan. Daar begon Hij bedroefd en beangst te worden. Hij wierp zich op zijn aangezicht en kroop in het stof, een worm, geen man meer, zo benauwd had Hij het. Hij worstelde met zijn Vader om de beker van zijn laatste, bitterste lijden.

Misschien hebt u daar moeite mee. We kunnen ons moeilijk voorstellen, dat Christus, terwijl Hij Gods Zoon was en als mens zondeloos en ten volle gelovig, zó heeft moeten worstelen om gehoorzaam de lijdensbeker uit handen van zijn Vader te aanvaarden. Hij wist toch dat dit komen sou? Hij had het zijn discipelen meermalen voorspeld. En Hij had er altijd zonder enige angst over gesproken. En nu deze uitzinnige angst, dat zweten van dikke druppels bloed, die Gods toorn Hem uit zijn poriën dreef, die hete tranen en dat harde roepen. Zo zag Hij tegen de lijdensbeker op.

Er blijven hier inderdaad vragen over. Wij kunnen immers het mysterie van de Persoon van Gods Zoon, die leeft in twee naturen niet doorgronden. Maar we kunnen er wel iets van verklaren.

Wij zien hier onze Heiland in al zijn menselijkheid. Behalve dat Hij zondeloos was, verschildte Hij in niets van

ons. Hij had dezelfde gevoelens, dezelfde angst als wij.

Zeker, de Heiland wist welk lijden er kwam. Hij had zelf samen met de Vader en de H. Geest in de eeuwige vrede-raad beraadslaagd over de verlossing. En de Schriften spraken er ook duidelijk van.

Maar nu is Hij op aarde gekomen en mens geworden. Hij moet nu wat Hij van eeuwigheid beloofde daadwerkelijk uitvoeren. Hij staat voor de onvoorstelbare, voor een mens met alleen menselijke vermogens ondragelijke last van Gods eeuwige toorn. Hij moet die goddelijke last zelf dragen. Het moet immers zijn eigen daad zijn. Hij moet Zichzelf offeren op het altaar van het kruis. Hij moet Priester en Lam tegelijk zijn en zichzelf slachten, met al de gruwelijkheid en verschrikking die daarmee samenhangen. Het gaat Hem de helse verstoting, de volle uitgieting van Gods goddelijke vloek kosten.

En daar zag Hij als een berg tegen op. En dat moest ook, dat hoorde bij zijn lijden. Hij moest lijden als een echt mens, die enkel vlees was, vernederd, afhankelijk, geen held, maar een worm. Dat hoorde bij de straf die Hij in onze plaats op zich moest nemen. Hij moest als onze Plaatsbekleder betalen.

Zo tekent de schrijver I-Hem in zijn gebedsworsteling met zijn Vader in de hemel. Hoor hoe Hij kreunt en klaagt en smeekt, dringend, uit de diepte: Mijn Vader, indien het mogelijk is, laat deze beker aan Mij voorbijgaan!

Zo probeert de schrijver zijn Hebreeën te helpen in hun lijden, om hen voor afval te bewaren. En dat willen wij ook u in deze eerste schriftoverdenking over onze tekst meegeven. Omdat Christus zelf uit ondervinding de moeite van het leven kent, kan Hij als een goede Hogepriester tegemoetkomend zijn jegens onwetenden en dwalenden (5 : 2). Hij kan meevoelen, meelijden met onze zwakheden, want Hij is in alle dingen op gelijke wijze als wij verzocht geweest (4 : 15). Hij heeft weet van onze strijd, van al de zwarigheden van onze dagen in het vlees. Hij heeft zich niet geschaamd voor zijn angsten en tranen. Wij heeft er zelfs getuigen voor meegenomen. Zijn discipelen hebben zijn luid geroep gehoord en zijn bange worsteling gezien. Zij hebben het aan ons weer doorverteld, opdat wij, ziende op Hem, in onze angst getroost zouden zijn.

En Hij lijdt niet alleen met ons mee. Hij bidt ook met ons mee. Als u bidt en smeekt uit de diepe nood, en u doet het in alle zwakheid, gebrekkig en zondig, dan hebt u een trouwe Hogepriester in de hemel. Hij pleit voor de troon van uw Vader voor u als uw Advocaat. En Hij doet het zonder zonde, volmaakt! En de Vader hoort Hem altijd. En Hij hoort u in Hem!

D. Berghuis

DE VERENIGDE REFORMATORISCHE KERK IN NEDERLAND (VRKN) IV

Rij de bespreking van de bezwaren van de zijde van de Gereformeerde Bond tegen de voorgenomen Verenigde Reformatorische Kerk kwamen we met **name** bezwaren tegen die gericht zijn op de Konkordie van Leuenberg. Daarover willen we allereerst iets opmerken.

De Konkordie van Leuenberg

In de grondslag voor de nieuwe kerk staat: 'De kerk erkent de betekenis van de Konkordie van **Leuenberg** voor de samenbinding van de lutherse en de gereformeerde traditie'. Deze formulering wijkt af van wat over de andere belijdenisgeschriften wordt gezegd: 'Het belijden van de kerk geschiedt in gemeenschap met de belijdenis **van** het voorgelacht' – en dan volgen er negen belijdenisgeschriften. Dit is een andere formulering dan ten aanzien van de Konkordie van Leuenberg (KL). Wat houdt het in, wanneer wordt gezegd dat de kerk daarvan de *betekenis* voor de samenbinding van de gereformeerde en lutherse traditie erkent? Is daarmee toch niet iets anders bedoeld dan 'in gemeenschap met de belijdenis van het voorgelacht'? Bij mijn weten is in de discussies daaraan niet veel aandacht besteed.

Maar dit laten we verder rusten. We richten nu onze aandacht op de *inhoud* van de KL. Het is een overeenstemming die in 1971 werd opgesteld op de **Leuenberg**, een conferentieoord bij Basel, en die in 1973 onder meer door de Hervormde Kerk werd aanvaard. De bedoeling is oude leergeschillen uit de **weg** te ruimen. Erkend wordt dat de verhoudingen sinds de tijd van de **Reformatie** zijn gewijzigd. Er zijn nieuwe vormen van denken en leven ontstaan. Daarom dient het fundamentele getuigenis van de belijdenissen der reformatie onderscheiden te worden van hun denkvormen, **die** historisch bepaald zijn. Het evangelie wordt erkend als de boodschap van Jezus **Christus**, het Heil der wereld, als vervulling van de belofte aan het volk van het oude verbond geschonken. In de leer **van** de rechtvaardiging hebben de vaders het zuivere begrip **van** het evangelie tot uitdrukking gebracht.

Dan volgt er een uiteenzetting over doop en avondmaal. Wegens het vroegere verschil tussen gereformeerden en luthersen over het avondmaal is het goed te **letten** op wat nu van het avondmaal wordt gezegd. Daarin schenkt de opgestane Christus zich in zijn voor allen overgegeven **lichaam** en **bloed**, door het woord van zijn belofte met brood en wijn. Zo ontvangen wij vergeving van zonden en worden bevrijd tot een nieuw leven uit geloof.

Inzake het 'hete hangijzer' van de twee naturen van

Christus wordt **gezegd** dat in Jezus Christus, waarachtig mens, de eeuwige Zoon van God en daarmee God zelf, zich tot heil in de verloren mensheid begeben heeft.

Verkiezing en verwerping

We laten deze onderdelen nu verder rusten, want de huidige debatten spitsen zich toe op de leer van verkiezing en verwerping in de KL.

Over de leer van de verkiezing wordt gezegd dat in het evangelie de onvoorwaardelijke aanneming van de zondige mens door God beloofd wordt. Wie daarop vertrouwt mag zeker zijn **van** zijn heil en Gods verkiezing prijzen. Over de verkiezing kan daarom alleen gesproken worden met het oog op de roeping tot het heil in Christus.

Dat de **heilsboodschap** niet door allen aanvaard wordt, brengt tot herkenning **van** het geheimenis van het **handelen** van God. Het getuigt van de ernst van menselijke beslissingen, alsook **van** de realiteit van de ernst van de universele heilswil van God. Dan komt de omstreden uitspraak inzake de verwerping: 'Het getuigenis der Schrift aangaande Christus maakt het ons onmogelijk een eeuwig raadsbesluit Gods tot uiteindelijke verwerping van bepaalde personen of van een volk te **aanvaarden**'. Daarom houden de **verwerpingen** in de **reformatorische** belijdenissen geen verband met de huidige stand van de leer. **Daarmee** worden de verwerpingen, door de vaders uitgesproken, niet als onzakelijk aangeduid, maar ze zijn geen belemmering meer voor de kerkelijke gemeenschap. Met de instemming met de KL verlenen de kerken elkaar kansel- en avondmaalsgemeenschap. Maar de **Konkordie** laat de verbindende kracht van de belijdenissen in de deelnemende kerken bestaan en wil niet als een nieuwe belijdenis verstaan worden. De deelnemende kerken moeten zich juist door deze overeenstemming **verplicht** weten tot verdere onderlinge gesprekken over de leer.

Het kan duidelijk zijn dat deze KL in veel opzichten het karakter van een compromis draagt. Op meer dan een punt is zij naar taal en inhoud onduidelijk. Maar dat is zij juist niet, wanneer de leer **van** de verwerping ter sprake komt: die wordt **ondubbelzinnig** verworpen! De Schrift **maakt** het **onmogelijk** een eeuwig raadsbesluit van God tot uiteindelijke verwerping van bepaalde personen of **van** een volk te aanvaarden.

Geen Schriftbewijs

Nu is het opmerkelijk dat in de KL elke verwijzing naar en elk beroep op Gods Woord zelf ontbreekt. In De

Waarheidsvriend van 18 februari j.l. wijst ds. R.H. Kieskamp daarop terecht. Hij herinnert bijvoorbeeld aan de verkiezing van Israël door God met (aanvankelijke) voorbijgang van andere volken. Ook wijst hij op teksten als: 'Jakob heb Ik liefgehad, maar Ezau heb ik gehaat' als achtergrond van het 'verkiezend voornemen' van God, al vóór de geboorte van beiden (Rom. 9 : 11). Ook valt te denken aan wat in Rom. 9 : 22 geschreven wordt over 'de voorwerpen des toorns'.

Het is hier niet de plaats om over de leer van de verwerping zelf verder te schrijven. Wij weten heel wel dat **we** hij de predestinatie staan voor een 'mysterium tremendum'. om met Calvijn te spreken. We beseffen ook, hoe nodig de waarschuwing van de synode van Dordrecht 1618/19 is de nodige voorzichtigheid bij her uiteenzetten van deze leer niet uit het oog te verliezen. Daarom wordt verzet aangetekend tegen brutaal spitsvondige redeneringen. Zo wordt in het 'Slotwoord' van de Dordtse Leerregels als lasterlijke aantijging de gedachte verworpen dat de verwerping op *dezelfde manier* de oorzaak van het ongeloof en de goddeloosheid zou zijn als de verkiezing de bron van het geloof en de goede werken. Ook wordt deze karikatuur van de leer der verwerping uitdrukkelijk afgewezen: 'Met deze leer werd beweerd, dat God enkel en alleen door zijn wilsbeschikking en zonder te letten op, of rekening te houden met enige zonde, het grootste deel van de wereld voorbeschikt of geschapen heeft tot de eeuwige ondergang'.

We werken dit nu verder niet uit. We zeggen wel dat we de verontrusting van de GB verstaan, wanneer op een dergelijke ongefundeerde grond in de KL wordt gezegd dat het *onmogelijk* is een besluit van God tot uiteindelijke verwerping in de Schrift te funderen.

Maar uit liet oogpunt van 'interne kritiek' wil ik daarom de GB de al eerder gestelde vraag voorhouden: waarom zo'n massaal verzet tegen een verenigde kerk, die eigenlijk niets anders doet dan de *bestaande* leervrijheid voortzetten, die al lang in de Hervormde Kerk bestaat? En dat klemmt temeer, omdat een van de eigen hoogleraren van de GR zich ook tegen de Dordtse Leerregels verzet.

Prof. dr. C. Graafland over de Dordtse Leerregels

Ik wil hier herinneren aan een belangrijke opmerking van ds. Heftink, dat de GB in de namens hem fungerende hoogleraar dr. C. Graafland tolereert wat deze Bond nu zelf bestrijdt.

In zijn omvangrijke boek *Van Calvijn tot Barth* uit 1987 spreekt deze hoogleraar namelijk over 'de val' waarin de Dordtse vaders zouden zijn gelopen. Daarmee heeft hij een belangrijk deel van de Dordtse Leerregels aangetast. En dat wel als hoogleraar namens de Gereformeerde Bond.

Hij schrijft namelijk in zijn boek dat hij het meest geboeid is door de 'synthese-theologie' van Saumur (bl. 598). Wat houdt deze theologie in? Dat er bij God een dubbel besluit zou bestaan. Aanvankelijk zou Hij besloten hebben dat allen, die in Christus geloven, zonder on-

derscheid zalig zullen worden. Maar daarna nam Hij krachtens zijn voorwetenschap, dat niemand uit zichzelf kan geloven, een tweede besluit, namelijk: dat Hij aan enkelen de genade van het geloof zou schenken. Dit is een verkapt remonstrantisme, dat in de 'Veroordeling van de dwalingen' in de Dordtse Leerregels verworpen wordt (I, 2). Deze dwaling: 'Er is een uitverkiezing tot het geloof en een andere uitverkiezing tot het behoud. Dit betekent dat de uitverkiezing tot rechtvaardigmakend geloof nog niet hoeft in te houden de beslissende uitverkiezing tot het behoud'. Dit verkapt remonstrantisme, dat uitgaat van een hypothetisch universalisme, werd door allerlei gereformeerde theologen bestreden en in de Helvetische Confessie verworpen. Maar prof. Graafland houdt het hierop. Daarom komt de leer van de verwerping bij hem in het gedrang. Geheel in de lijn van de Leuenberger Konkordie, die van verwerping naast verkiezing niet wil weten. Daarom spreekt Graafland van 'de val' van de Dordtse Leerregels.

Het navrante van de positiekeuze van de GB in de huidige situatie is nu, dat hij zich verzet tegen een belijdenisgrondslag, die door zijn eigen hoogleraar eigenlijk wordt aanvaard. Men bestrijdt dus in anderen, wat in eigen kring wordt geleerd.

M. Ruppert over de officiële consensus

De consensus, de overeenstemming die te Leuvenberg werd bereikt, heeft een lange voorgeschiedenis. **A3** in 1958 werd een overeenstemming tussen de hervormden en luthersen bereikt inzake kanselruil en gezamenlijke avondmaalsviering. Daarover sprak de toenmalige voorzitter van de lutherse mannenbond, M. Ruppert – in vakbondskringen zeer bekend – op een Bondsdag in 1958. Er was namelijk toen al een gemeenschappelijke verklaring van hervormden en luthersen over het avondmaal opgesteld. Daarvan zei hij: 'Alvorens zodanige besluiten te nemen, had echter het gesprek met de Ned. Herv. Kerk voortgezet dienen te worden niet alleen over het Heilig Avondmaal, doch ook over de Woordverkondiging en de algemene richting, waarin de Ned. Herv. Kerk zich beweegt...'

Ik constateerde indertijd in het Mannenblad *Petah-ju* van december 1959 dat door de aanvaarde kanselruil de veel kleinere Lutherse kerk een *bijwagen* van de Hervormde Kerk was geworden. Ik ontving toen een brief, waarin de heer Ruppert mij bedankte voor dit commentaar. De confessionele onverschilligheid van het oecumenisch streven, toen en nu, verzwakt immers de positie van de kerk in plaats van haar te versterken.

De Hersteld Lutherse en Evangelisch Lutherse Kerk

Uit een dissertatie van P. Estié uit 1982, *Be stichting van een kerkgenootschap*, blijkt hetzelfde. Daarin wordt over de Evangelisch Lutherse Kerk gehandeld. Naast haar stond de Hersteld Lutherse Kerk, die wilde vasthouden aan het onfeilbaar gezag van Gods Woord. Maar de

Evangelisch Lutherse Kerk onderwierp zich in de vorige eeuw, evenals de Hervormde Kerk, aan het Algemeen Reglement van 1818 en kwam onder 'hetzelfde gemeenschappelijk bestuur' te staan, namelijk de synode. De Hersteld Lutherse Kerk, die in 1791 ontstaan was uit verzet tegen het rationalistisch denken in de 18e eeuw, had wel een orthodoxe inslag, maar stootte toch H.F. Kohlbrugge uit die het opnam voor de gereformeerde leer inzake verkiezing en verwerping. Hij werd ook door de Hervormde Kerk geweerd.

Intussen aanvaardde de Hersteld Lutherse Kerk in 1835 ook een Algemeen Reglement, waarin geen sprake meer was van een grondslag in het onfeilbaar Woord van God en in de belijdenisgeschriften. We zouden zelfs kunnen zeggen dat de Afgescheidenen de draad opnamen, waar de Hersteld Lutherse capituleerden. De Afgescheidenen verzetten zich immers tegen de de-confessionalisering en centralisering van de kerk. Maar daarover nu niet verder. Ik heb daar breder over geschreven in *De Reformatie* van 17 Juli 1982 onder de titel 'De les van de Lutherse'. Het hoeft, in het licht van de historie, dan ook niet te verbazen dat de Hersteld Lutherse Kerk zich in 1952 met de Evangelisch Lutherse Kerk verenigde en dat sindsdien ook meteen kanselriiil plaatsvond met de Hervormden. Het proces van eliminatie van de belijdenis, dat in de vorige eeuw begonnen is, heeft in deze eeuw zijn beslag gekregen. In dit historische perspectief gezien wordt het verzet van de Gereformeerde Band des te meer verstaanbaar. Het goed recht, ja de schriftuurlijkheid van de gereformeerde confessie is in geding.

Kerk van de belijdenis?

In 1950 leek er een hoopvol nieuw begin in de Hervormde Kerk te ontstaan. Na veel strijd werd een Kerkorde vastgesteld die sprak van een Christus-belijdende Kerk, die zich blijft bewegen in de weg van het belijden van de Kerk. Indien geboden, zal de Kerk ook metterdaad moeten weren, wat haar belijdenis weerspreekt. In feite is van dit alles niets terecht gekomen. **zoals** we al aanwezen. Men tolereert immers juist wat dit belijden weerspreekt.

Het is dan ook een veeg teken dat in de nieuwe grondslagformulering niets te vinden is van enig 'weten' van wat het belijden weerspreekt. Bij het vermelden van de kenmerken van de kerk wordt naast de zuivere leer van het evangelie en de rechte bediening van de sacramenten over de tucht als derde kenmerk van de kerk gezwezen.

Ds. Kieskamp schrijft daarvan dat toch op z'n minst gezegd had kunnen worden dat de tucht is ingesloten bij de zuivere leer van het evangelie. Terecht. Maar dit is voor velen allang achterhaald, sinds de synodaal-gereformeerde hoogleraar dr. J. Plomp in zijn proefschrift uit 1969 heeft betoogd dat Calvijn de tucht als derde kenmerk van de kerk heeft afgewezen. Ik heb dit bestreden in mijn boekje *Kerk en tucht bij Calvijn*, maar deze opvatting is al lang 'bon ton' bij de leiders in de synodaal Gereformeerde Kerken en de Nederlandse Hervormde Kerk. Het lijkt dan ook een vechten tegen de bierkaai, wanneer de

GB op de noodzaak van de kerkelijke tucht wijst. Daarvoor is het devaluatie-proces in de zich verenigende kerken te ver voortgeschreden.

Dr. H. Wiersinga over de belijdenis

De totale ontmanteling van wat eens de Gereformeerde Kerken waren is een verdrietige, maar duidelijke zaak. Ik denk hier aan wat dr. H. Wiersinga in zijn boek *Geloven hij daglicht* uit 1992 heeft geschreven. Zeker, hij behoort tot de synodaal Gereformeerde Kerken en wordt daar met zijn opvattingen, die nog verder gaan dan die van dr. H.M. Kuitert, getolereerd. Maar hij heeft de aanvaarding van Gods Woord en de gereformeerde belijdenis totaal achter zich gelaten.

Wat schrijft hij nu? De huidige moderne theologen maken zich schuldig aan een 'Umdeutung' van de duidelijke betekenis van het Apostolicum. Dus aan het geven van een andere betekenis en inhoud aan de gebruikte woorden. Een manier van doen, waaraan de vrijzinnige theologen zich in de vorige eeuw al schuldig maakten. Dit acht Wiersinga niet eerlijk. Men moet aan de woorden geen andere inhoud geven dan kennelijk is bedoeld. Hij stelt daarom voor de 'dode' taal van de vertrouwde formuleringen en geliefde zinswendingen uit de belijdenis gewoon 'op te ruimen'. Het is wel een pijnlijke en radicale operatie, maar schadelijk weefsel moet nu eenmaal weggesneden worden. Het Credo, de belijdenis van de kerk van alle eeuwen, **moet** worden verwijderd. Ik stel dus voor de desbetreffende teksten in een museum te plaatsen, als kunstwerken die blijvend respect verdienen, of ze op te slaan in een bibliotheek, als bronnen die men te allen tijde kan raadplegen' (177). Je kunt nu eenmaal niet binnen bestaande belijdenissen bepaalde teksten schrappen of veranderen. Daarom moet de hele belijdenis in het museum opgeborgen worden.

Al wil hij niet alles vermelden, met name signaleert hij de leer van de belijdenis inzake Gods Drie-eenheid. Gods almacht, de erfzonde, de goddelijke natuur van Christus, zijn maagdelijke geboorte, zijn verzoeningswerk als achterhaald. Deze dienen als 'traditionele voorstellingen' opgeruimd te worden. In feite is dit het hele Apostolicum. En daarin vooral het 'hart' van het christelijk geloof, zoals Paulus dat formuleert: 'Want ik had niet besloten iets te weten onder u, dan Christus en die gekruisigd' (1 Kor. 2:2).

Keihard zegt Wiersinga: 'Wat de terminologie betreft wil ik dan ook voorstellen alle beeldtaal van verzoening door voldoening of betaling uit te bannen. De vele bloederige kruisvertellingen en kruisbeelden brengen toch al veel kinderen en volwassenen op het idee dat God bloed wilde zien!' (183). We gaan nu niet breder in op de verkeerde associaties die Wiersinga hier wekt over een God die bloed wil zien. We volstaan met wat Paulus zegt: God heeft Jezus gegeven als **zoenmiddel**, door het geloof, in zijn bloed (Rom. 3 : 25).

Duidelijk is in elk geval dat Wiersinga breekt met het algemeen, ontwijfelbaar, christelijk geloof, evenals Kuitert.

Daarom versta ik het dat Van der Graaf deze twee noemt als exponenten van **wat** er in de synodaal Gereformeerde Kerken aan de hand is. Maar daarbij is mijn vraag: gaat de VRKN in haar grondslagformulering niet dezelfde weg? Er wordt wel gesproken over gemeenschap met 'de belijdenis **van** het voorgelicht' **maar** voor **hoevelen** in de verenigde kerk zal deze belijdenis ook niet meer dan een museumstuk zijn? Want 'het belijden van de kerk' – waarover gesproken wordt – geschiedt in immers in het heden, zeggen velen. Daarin hebben wij 'de vaders' achter ons gelaten. Gemeenschap met **het** voorgelicht kan natuurlijk niet ontkend worden. Maar het wordt door velen uitgehold tot **respect** voor dit voorgelicht, zoals men vol respect een **museum** rondgaat en bekijkt. Over **overeenstemming** met deze belijdenis lezen we niets.

De verklaring van Barmen

Over deze verklaring kunnen we kort zijn, omdat deze in de huidige discussie **nauwelijks een** rol speelt. Daarom slechts dit. Op 3 januari 1934 kwam de vrije **gereformeerde** synode te **Barmen** samen. Hierop waren 320 gereformeerde **ouderlingen** en predikanten uit 167 evangelische gemeenten in Duitsland bijeen. Er werd een verklaring opgesteld die door de Gereformeerde Bond in Duitsland werd aanvaard. Daarin wordt **verzet** aangetekend tegen het nationaal-socialisme. De kerk **kan** haar boodschap niet door de Staat laten dicteren. De Staat is niet de hoogste en enige totale **vorm** van de zichtbare historische werkelijkheid, waaraan de kerk met haar boodschap zich dient te onderwerpen of daarmee zich te laten gelijkstellen. Daarom wordt 'de valse leer' verworpen, als zou de Staat de enige en totale inrichting van **het** menselijk leven zijn, die daarmee ook de **taak** van de kerk zou vervullen. Deze verklaring draagt duidelijk het stempel van **Karl Barth**, die een **verwoed** bestrijder **van** het nationaal-socialisme was. Hierin wordt het evangelie van Jezus Christus radicaal tegenover het toenmalige **nationaal-socialisme** geplaatst.

Stand van zaken

Nemen we **RU** de **stand** van zaken op, dan is onze **conclusie** dat de Gereformeerde Bond zich terecht verzet tegen de grondslag van de beoogde Verenigde Reformatorische Kerk. Tegelijk moeten we constateren, en men zal ons dat hopelijk niet kwalijk nemen, dat het op ons de indruk maakt van een achterhoedegevecht. In eigen kerkelijke gemeenschap wordt al tientallen jaren gedoogd, wat men in de VRKN **bestrijdt**. Terecht is dan ook de **vraag** gesteld: waarin is de beoogde kerk dan nog 'mimer' dan de huidige Hervormde Kerk? Kan het **nog** ruimer?

Zeker, we verstaan **ook** dat ir. Van der Graaf zegt: **we** hebben al moeite genoeg met de vrijzinnigheid in eigen kerk, moeten er nog nieuwe golven vrijzinnigheid uit de synodaal Gereformeerde Kerken bij komen?

Maar de **grondfout** ligt m.i. in de **kijk** die men heeft op het verbond dat God met 'de vaderlandse kerk' zou gesloten hebben. Alsof Gods verbond niet 'twee delen' be-

vat en alsof een bestaande kerk niet wegens ongehoorzaamheid aan Gods **verbond** door hem verlaten kan worden. Denk **maar** aan de zeven gemeenten in Klein-Azië, die van de aardbodem verdwenen zijn. Ik denk aan **wat** de verhoogde Heiland tegen de gemeente van **Efeze** zegt, die zelfs dwaalleraars niet heeft verdragen, maar tegelijk de eerste liefde heeft verzaakt. Wanneer men niet tot bekering komt, kom Ik tot u, zegt Christus, en Ik zal uw **kandelaar** van zijn plaats nemen (Openb. 2 : 2-5).

Nu is het zo dat de Hervormde Kerk als instituut de **dwaalleraars** wel verdraagt. Dat is me, evenals ir. Van der Graaf, een zaak van voortdurend verdriet. Daarin sta ik helemaal naast hem en de zijnen. Maar als **zèlfs** een kerk die **dwaalleraars** niet verdraagt en toch de eerste liefde kwijt raakt, door Christus **verworpen** kan worden, hoeveel temeer geldt deze waarschuwing vandaag, zowel voor **hervormden** als **gereformeerden**. Dat houd ik ook mezelf en onze kerken voor.

Er wordt terecht gewaarschuwd tegen **verbondsautomatisme** en een vanzelfsprekendheidsgeloof. Dat geldt ieder persoonlijk. Maar geldt dit **ook** niet de kerk als geheel?

Bondsbreuk

De voorzitter van de GB, ds. C. van den Bergh, heeft in zijn toespraak tot de synode Afscheiding en Doleantie van **bondsbreuk** beschuldigd: 'Zulks werd geacht **bondsbreuk te zijn**'. Dat is nogal wat! Maar ik mag toch wel de vraag stellen of de **Hervormde Kerk** als instituut bij **voorbaat** voor **verbondsbreuk** wordt bewaard. Legen de synodaal **Gereformeerde Kerken** hebben we strijd moeten voeren inzake de leer van een onfeilbare belofte voor de uitverkorenen, waarbij de menselijke verantwoordelijkheid uit het oog werd verloren. Elke belofte, aan mens en kerk, **moet** toch worden toegeëigend dom het geloof en dat door de Heilige Geest? De Roomse Kerk gaaf ook uit van een onfeilbare belofte: de Geest zal de kerk in alle waarheid leiden; daarom kan zij niet dwalen. Maar de **reformatoren** hebben daartegenover betoogd, dat deze belofte alleen maar vervuld wordt in de weg van geloof en dagelijkse **bekering**. Geldt dit dan niet van de Hervormde Kerk?

We moeten samen terug naar Gods Verbond en woorden. Dat is iets anders dan Samen op Weg met verloochening van Schrift en belijdenis. Daarin **staan** we naast de GB. Maar geldt dan niet voor ons allemaal het woord van Christus tot de gemeente van **Filadelfia**, dat meteen een oproep en opdracht is: Gij hebt kleine kracht. maar gij hebt mijn woord bewaard en mijn naam niet verloochend? (Openb. 3 : 8). Laten we daaraan onszelf en de kerk waartoe wij behoren toetsen. Want aan **bondsbreuk** kunnen zich niet alleen personen, maar ook kerken schuldig maken. Wie meent te staan, zie toe dat hij niet **valle** (1 Kor, 10 : 12).

W.G. de Vries

**** Onkunde of onwil bij Maarten 't Hart? (1)**

In *NRC/Handelsblad* van 5 maart j.l. zet Maarten 't Hart een nieuwe aanval in op het christelijk geloof. Toen hij een jaar of zestien was hoorde hij een dominee preken over het woord van Christus tot de 'moordenaar aan het kruis': Heden zult gij met Mij in het paradijs zijn. Toen trof hem als een donderslag de tegenspraak met een zinnetje uit de Apostolische Geloofsbelijdenis: 'Die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald in de hel'.

Hij vraagt zich af, hoe dit te rijmen is met het tweede kruiswoord: Heden zult gij met Mij in het paradijs zijn. Hij betoogt dan: Jezus kan toch niet op twee plaatsen tegelijk zijn? Je kunt toch geen bilocatie aannemen: tegelijk nederdalen in de hel en opstijgen naar het paradijs? Volgens hem is dit de uiterste tegenstrijdigheid. Je kunt toch niet tegelijk drie dagen tussen de dood en de opstanding zowel in het paradijs als in de hel zijn?

Nu wil ik de onkunde van Maarten 't Hart op de leeftijd van 16 jaar hier niet in geding brengen. Ik vraag me wel af, welke catecheten hij heeft gehad. Maar gezien zijn eruditie wil ik wel zeggen dat hij nu allang had kunnen weten dat het woord 'hel' in het Oude Testament eenvoudig 'graf' betekent. In zekere zin kwam er dus een doublure in het Apostolicum voor: begraven en nedergedaald in het graf. Daarom is later deze uitdrukking door de kerk van alle eeuwen verstaan als een samenvatting van het uiterste en ergste van Christus' lijden: dat Hij door zijn God verlaten werd. En dat is in de volle zin de hel. Vandaar dat de uitdrukking 'neergedaald in de hel' al gauw werd gezien als een aanduiding van het diepste van Christus' lijden: de Godsverlating in de duisternis van drie uur. En dat gebeurde tijdens zijn leven.

Als schrijver van veel romans moet Maarten 't Hart toch de figuur kennen van de flashback, een samenvattende terugblik aan het eind van een verhaal. Zo heeft de christelijke kerk in een later stadium dan ook deze doublure uitgelegd: heel het lijden van Christus wordt samengevat in wat het wezenlijke van zijn lijden is geweest: dat Hij aan het kruis door zijn God en Vader *verlaten* werd. En dat is voor Hem 'de hel' geweest. Maar nadat Christus dit dieptepunt van zijn lijden had gedragen, heeft Hij uitgeroepen 'Het is volbracht' en meteen daarna 'Vader, in uw handen beveel ik mijn geest'. En waar kwam zijn geest anders aan dan bij zijn Vader in de hemel? Dat is het hemels paradijs! Samen met de moordenaar die in Hem geloofde, en die bovendien volgens het evangelie later gestorven is dan Hij, kwam Hij na zijn sterven in het paradijs.

De onkunde van een jongen van 16 willen we 't Hart niet verwijten, maar de onwil om als volwassene de feitelijke toedracht te aanvaarden stelt hem wel schuldig tegenover de Vader en de Zoon.

**** Onkunde of onwil bij Maarten 't Hart? (2)**

Een tweede voorbeeld. Heeft Jezus wel drie dagen in het graf gelegen?

Volgens 't Hart is daarvan geen sprake geweest. Hij gaf immers de geest op vrijdag om 3 uur (het negende uur naar Joodse tijdrekening).

Maar op zondagmorgen, bij het hazegrauwen zegt 't Hart, is Hij opgestaan, zeg maar vijf uur 's morgens. De auteur van veel boeken tegen het christelijk geloof rekent dan uit dat er hoogstens 36 uur tussen Christus' sterven en opstanding zijn verlopen. Dus: krap anderhalve dag. Nu deelt hij mee dat hij in zijn psalmbijbeltje is gaan bladeren en danig van zijn stuk is geraakt. Dat was toen. Maar hoe is het nu? Blijkbaar is hij niet de leeftijd van 16 jaar te boven gekomen. Had hij even een blik in de 'Korte Verklaring' van Herman Ridderbos op Matteüs 12 : 40 geworpen, dan was hij uit deze (puber)droom geholpen geworden: 'De tijdsbepaling: drie dagen en drie nachten is op te

vatten als ons: drie etmalen, waarbij gedacht dient te worden, dat naar Joodsche telling ook een deel van een etmaal als geheel meetelde'. Dus heel simpel: vrijdag – eerste etmaal, zaterdag – tweede etmaal, zondag – derde etmaal. De nieuwe dag begint bij de Joden immers ook nu nog om zes uur 's avonds. Zo valt op vrijdagavond om 6 uur alle publieke verkeer stil, want dan begint voor hen de zaterdag, de sabbat. Dus toen Jezus stierf, op 'goede vrijdag' om 3 uur, was dit in het eerste etmaal. Om 6 uur begon de sabbat, het tweede etmaal. En om 6 uur zaterdagavond 'de eerste dag' van de week, het derde etmaal. Enige kennis van zaken mag toch wel bij iemand als 't Hart verwacht worden.

**** Onkunde of onwil bij Maarten 't Hart? (3)**

Maar het ergste komt nog. Jezus zou de eerste atheïst zijn. Waarom?

In Joh. 5 : 31 zegt Hij: 'Indien Ik getuig van Mijzelf, is mijn getuigenis niet waar'. En in Joh. 8 : 14: 'Ook al getuig Ik van Mijzelf, toch is mijn getuigenis waar'. En dan komt de redenering van 't Hart: 'Gold bijvoorbeeld van dat tweede kruiswoord die eerste tekst: mijn getuigenis is niet waar, of die tweede tekst: mijn getuigenis is waar. "Indien ik getuig van mijzelf, is mijn getuigenis niet waar", wat is dat overigens een prachtige bijbeltekst. Jezus zegt hier zonder omwegen dat alles wat hij ons over zichzelf heeft meegegeeld gelogen is. Hij was de eerste atheïst'.

Ons commentaar: je moet zelf wel een atheïst zijn om zo met redeneringen te werken. Het is niet alleen onkunde, maar voluit onwil bij Maarten 't Hart om zo met de bijbel om te springen. In het algemeen kan al gezegd worden dat het wel bijzonder vreemd is dat iemand zichzelf binnen vijf bladzijden zal tegenspreken. Dat geldt al bij gewone mensen. Was de bijbel een boek vol bedrog, dan zou natuurlijk een dergelijke (schijnbare) tegenstrijdigheid zeker vermeden zijn. Wie wil nu als ongeloofwaardig overkomen?

Maar de zaak is dat Jezus hier elk autonoom handelen en spreken afwijst. Hij is immers door de Vader gezonden. In sterk zelfbewustzijn zegt Hij dan ook: Niet alleen Ik ben het die getuig, maar een ander is het die van Mij getuigt. Daarvoor heeft Hij niet een mens nodig, nee zijn eigen goddelijke Vader is het die van Hem getuigt: 'En de Vader, die Mij gezonden heeft, die heeft van Mij getuigenis gegeven' (5 : 37). De zaak is dus precies omgekeerd als 't Hart beweert.

Christus zegt: Ik kom van God, maar de atheïst 't Hart draait de zaak precies om. En daarin ligt zijn onwil, de onwil die Jezus signaleert, als Hij tot de Joden zegt: Gods Woord hebt gij niet blijvend in u, maar het zijn de Schriften die van Mij getuigen (5 : 39). Wat doet vandaag Maarten 't Hart met Gods Woord? Hij tracht het ongeloofwaardig en bespottelijk te maken met loze redeneringen. Geldt voor hem dan niet wat Christus verder zegt: 'En toch wilt gij niet tot Mij komen om leven te hebben'?

Dat blijkt ten overvloede ook uit wat 't Hart weglaat in zijn citaat van Joh. 8 : 14 (door mij cursief gezet): 'Ook al getuig Ik van Mijzelf, toch is mijn getuigenis waar, want ik weet, vanwaar Ik gekomen ben en waar Ik heen ga... Ik ben het, die van Mijzelf getuig, en ook de Vader, die Mij gezonden heeft, getuigt van Mij' (8 : 14-18). Jezus een atheïst? Baarlijke nonsens bij 't Hart. Als Jezus ergens zich aan zijn God en Vader verbonden weet, dan is het juist hier! Hoe sterk klinkt zijn woord: Indien gij Mij kent, zoudt gij ook mijn Vader kennen (8 : 19). Laten we het vraagteken in deze driestarren maar veranderen in een uitroepeteken: Maarten 't Hart schrijft uit onwil, omdat hij niet gelooft wat Jezus zegt: 'Ik ben het licht der wereld; wie Mij volgt, zal nimmer in de duisternis wandelen, maar het licht des levens hebben' (8 : 12). Wat een duisternis in het verlichte *NRC/Handelsblad*. W.G. de Vries

Eén woord voor tweeërlei werkzaamheid

Een ruime vraagstelling

Het christ. gereformeerde bezinningsstuk over de Toeëigening van het heil begint met een paragraaf: 'Een definitie'. Die is de volgende: 'Bij de toeëigening van het heil gaat het speciaal om het antwoord op de vraag, hoe de mens *deel krijgt* en *deel houdt aan* het heil'. Een definitie in eigenlijke zin krijgen we hier niet. Het is meer een vraagstelling, waarover zal worden gehandeld.

We noteren dankbaar, dat de vraagstelling ruim is gehouden. Er wordt niet alleen aandacht gevraagd voor hoe de mens aan het heil deel *krijgt*, maar ook hoe hij er deel aan *houdt*. Spreken we over de toeëigening dan gaat het om 'de totaliteit van het geloofsleven'. Dus bij voorbeeld niet alleen de rechtvaardiging door het geloof, maar ook de versterking van het geloof moet ter sprake komen.

Wie eigent toe?

Eén van de diepste vragen van de geloofsleer! Wie eigent het heil toe? We kunnen met onze belijdenis zeggen, dat de gelovigen *zich* Christus en al zijn weldaden deelachtig maken. nl. door het geloof, vgl. NGR art. 22, ook art. 35 als van het 'eten' van Christus (met de mond van het geloof) wordt gezegd, dat dit is een toeëigenen. Ook de Catechismus spreekt op deze wijze over de toeëigening van de genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid van Christus – alleen door het geloof, Z. 23.

We kunnen ook zeggen, dat de *Heilige Geest* ons toeëigent. 'wat wij in Christus hebben'. Zo het Doopformulier. Dat ligt op dezelfde lijn als de belijdenis dat de Heilige Geest ons Christus en al zijn weldaden deelachtig maakt, Z. 20 HC.

De gelovigen zijn het subject van de toeëigening. Het 'instrument' is het geloof. De Heilige Geest is óók Subject: Hij maakt Christus en zijn heil de gelovigen deelachtig. Is hier een spanning? Nee! Want de Heilige Geest maakt deelachtig en eigent toe in de weg van het geloof, dat Hij in onze harten ontsteekt, art. 22 NGB. Van het toeëigenende geloof is Hij de Werkmeester. Hij alleen! We zien de drieënige God werkzaam: de Vader, die ons het heil *beschikte*, heeft zijn Zoon gezonden, die het *verwierf* voor de geëvenen door de Vader en de Geest *eigent toe*, *wat* de Zoon verwierf, door in het hart van Gods kinderen het geloof te werken door het evangelie. In dit *souvereine* heilswerk van God is de mens helemaal *passief* als het gaat om de heils-*beschikking* en de heils-*verwerving*. De mens is ook passief, wanneer hij van onwillig-tot-toeëigening gewillig wordt gemaakt. Maar dan, gewillig gemaakt, is de mens ook zelf werkzaam: hij eigent zich toe door het geloof.

Over deze grote zaken. bestaat er naar mijn overtuiging geen fundamenteel verschil tussen de christ. gereformeerden en de gereformeerden. Ik heb in de hovenstaande schets eigenlijk niet meer gedaan dan belangrijke elementen van het 'bezinningsstuk' van de christ. gereformeerde synode samen te vatten.

Er kunnen ongetwijfeld verschillende accenten in het spreken over dit onderwerp worden gelegd. Wanneer ds. J.H. Velema in zijn *Wie zijn wij*, 1992, de toeëigening

van het heil alleen betreft op de Heilige Geest, dan is dat een verimalling vergeleken bij de confessionele en liturgische gegevens die we hierboven citeerden. Hij schrijft: 'Onder de toeëigening des heils verstaan we het werk van Gods Geest, waardoor zondaren in bezit komen en blijven van de verlossing die Christus verworven heeft'. Het bezinningsstuk van de synode, die deze omschrijving met instemming citeert, merkt terecht op dat dit 'een omschrijving (is) die iets meer toegespitst is' (noot 1).

Die toespitsing heeft echter ook recht! De drieënige God is *altijd* de Eerste. Hij is het ook in het werk van de toeëigening en wanneer zondaren hierbij worden ingeschakeld, dan is dat geheel zijn werk? Wanneer de andere accenten die de Geloofsbelijdenis en de Catechismus aanbrengen maar niet genegeerd worden en onze dogmatische omschrijvingen niet verstarren, maar opening houden naar de Schrift, kunnen we ons in de omschrijving van ds. Velema van harte vinden.

Maar we vinden het wel wat merkwaardig, dat dit bezinningsstuk hier met een schuin oog de 'vrijgemaakte' kant uitkijkt, nl. die van prof. C. Trimp. Deze wijst herhaaldelijk op, dat de belijdenis *zowel* de gelovigen als ook de Heilige Geest werkzaam ziet in de toeëigening en over beiden als subject (Subject) spreekt. Voor Trimp is hier een heerlijke zaak in geding. Laat ik hier een iets breder citaat mogen geven uit *Klank en weerklank*: 'niet alleen de Geest eigent toe aan ons; ook wij eigenen ons toe, wat wij in Christus hebben ('mijnen'). Dat is het toppunt van de verlossing; de mens functioneert weer helemaal voor God. Het geloof is het instrument van deze toeëigening (vgl. HC, antw. 61, NGB art. 22 en 35). Door dat geloof wordt ook het verstand verlicht, de wil vernieuwd, het gevoel bevrijd. En wanneer de wil vernieuwd is, wordt hij niet alleen door God geleid en bewogen; maar door God in beweging gebracht, werkt hij ook zelf. Daarom wordt terecht gezegd, dat de mens zelf geloof en zich bekeert door de genade: die hij ontvangen heeft (DL III/IV; 12 slot)'. bl. 130. Zakelijk in dezelfde zin in het hoofdstuk dat hij schreef, *Delen in het heil*, Kampen 1989.

Hierbij merkt het synodale stuk op, dat het mogelijk is onderscheid te maken tussen de Heilige Geest resp. de gelovige als subject van de toeëigening. Ook stemt men toe dat de belijdenis benadrukt dat wij ons het heil door het geloof toeëigenen.

Maar men voelt er behoefte aan twee opmerkingen te maken 1) 'als er gesproken wordt over de toeëigening van het heil door het geloof, is dit gefundeerd in het toeëigenende werk van de Heilige Geest' En 2) ook de belijdenis spreekt uitdrukkelijk over de Heilige Geest als subject van de toeëigening. Hier wordt gewezen o.m. op Zondag 20: het deelachtigmakende werk van de Geest door een oprecht geloof. Toeëigenen en deelachtig maken zijn corresponderende uitdrukkingen.

De conclusie is: 'dat de toeëigening van het heil in onze belijdenis primair wordt toegeschreven aan de Heilige Geest. Ook kan gezegd worden dat de gelovige zich het heil toeëigent door het geloof dat vrucht is van het werk van diezelfde Geest'.

Dan krijgen we in een noot bij het eerste deel van de conclusie nog deze informatie: 'Voor alle duidelijkheid: Daar loopt ook het betoog van Trimp op uit'.

Is er nu overeenstemming of is die er niet?

Of heeft men er moeite mee te erkennen dat die er is?

J. Kamphuis

ONTWIKKELINGSSAMENWERKING EN GEMEENTEOPBOUW

Inleiding

De Reformatie is een blad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven. Gemeenteopbouw is een onderwerp, dat de aandacht van dit blad ten volle verdient. Dat geldt ook de gemeenteopbouw van zusterkerken en zendingskerken. Daarover wordt geschreven in de rubrieken oecumena en missiologie.

Een onderdeel van die gemeentelopbouw werd onlangs belicht in drie artikelen van ds. P.R. Baas over preken op het zendingsveld. Een ander facet komt nu aan de orde. Ik las een boeiend boekje over een ontwikkelingsproject op Sumba, Indonesië. Dat onderwerp zelf zal de lezers van *De Reformatie* niet zo veel interesseren. Maar de studie helpt ons bij het nadenken over gemeenteopbouw op het zendingsveld. Daarom wens ik dit boekje vele lezers toe. Ik denk aan onze zendelingen en ontwikkelingswerkers, en aan iedereen die bij het zendingswerk betrokken is of erin geïnteresseerd is.

Het gaat om: Jacqueline Vel, *Tussen ruilen en rekenen*. Agrarisch sociaal werk in de veranderende economie van Sumba, *Allerwegen* 22 (F 991 f nr. 5, Kampen 1992). Jacqueline Vel werkte met haar man Laurens van Veldhuizen voor het Algemeen Diaconaal Bureau van de Gereformeerde Kerken in Leusden. Hun project ligt op Midden-Sumba, in een ander gebied dan waar de uitgezonden van De Verre Naasten en deputaten Betrekkings Buitenlandse Kerken arbeiden. De beschrijving van mevrouw Vel is helder en haar taxatie van de lokale economie lijkt mij aannemelijk. Ik sluit mij aan bij het voorwoord van de directeur van het – nu anders geheten – A.D.B. Hij beveelt het boek aan 'vanuit de wetenschap dat er sprake is van veel "Sumba's"', van veel identieke situaties. Niet alleen in het Aziatische Indonesië, maar bijvoorbeeld ook in Afrika en Latijns Amerika', (6).

Ontwikkelingssamenwerking

Het centrale thema van het boek is begrip voor een andere economie. Eén die meer geregeld wordt door familie-relaties dan door vraag en aanbod op de markt. Een economie, die niet slechter of achterlijker is dan de onze, maar wel anders. De schrijfster is daarbij reëel genoeg om het inheemse economische systeem niet te verheerlijken en om vervolgen5 niet te pleiten voor afschaffen van het ontwikkelingswerk (11).

Iemands invloed binnen de clan wordt bepaald door zijn plaats in de groep verwanten. Wie, qua afstamming, het

dichtst staat bij de voornaamste voorvader van de clan, heeft de meeste zeggenschap over de gezamenlijke bezittingen. Deze bestaan uit grond, vee en gouden sieraden. Bovendien hebben ouderen meer invloed dan jongeren.

In samenlevingen, waar men slechts een beperkt aantal materiële behoeften kent, streeft men naar een zo groot mogelijk aantal mensen, dat tot de 'eigen groep' gerekend kan worden. Tot 'de onzen'. Vroeger voerden de clans oorlogen om slaven te krijgen. Een betere weg, die nog steeds wordt bewandeld, is die van huwelijkspolitiek. Polygamie speelt hierbij een belangrijke rol. Tot 'de onzen' rekent men niet alleen de eigen clan, maar ook de clans waaruit de vrouwen afkomstig zijn en de clans waaraan men zijn dochters heeft uitgehuwelijkt. Op al die mensen kan men in geval van nood terugvallen. Relaties beheersen dus de economie. Rijkdom wordt niet in geld uitgedrukt, maar in vee. Want vee schenkt men weg als bruidsprijs, wanneer men vrouwen neemt. Nu is er in de Sumbanese samenleving wel veel aan het veranderen. De 'westerse economie' met haar geldhuishouding dringt onstuitbaar op. Maar de oude waarden zijn nog allerminst losgelaten.

Jacqueline Vel laat zien dat ieder vanuit zijn eigen standpunt de mensen in drie groepen indeelt. In het gewoonte-recht is vastgesteld welke waardegoederen aan mensen van een bepaalde groep gegeven mogen worden. Iedereen gaat in zijn denken uit van de eigen groep, 'de onzen'. Hoe breed die groep is, kwam al aan de orde. Daarnaast zijn er mensen die tot verre familie behoren of dorpsgenoten zijn van een andere clan. Zij allen kunnen betiteld worden als 'geen anderen'. Zij moeten namelijk onderscheiden worden van de vreemden, 'de anderen'. Dat zijn mensen die van overzee gekomen zijn: de handelaren, de ambtenaren, de militairen, de zendelingen en ontwikkelingswerkers. Met de mensen van de laatste categorie kun je zaken van materieel belang heel gemakkelijk zakelijk afhandelen. Je betaalt en je bent klaar. Bij de andere categorieën mensen is bij zaken doen ook altijd de relatie in geding. Binnen de groep van 'de onzen' reken je gewoon op elkaars hulp en vraag je ook geen tegenprestatie. Je helpt de ander op basis van het vertrouwen dat hij ook jou zal helpen. Men herinnert zich de onderlinge hulpverlening wel, en spreekt er ook wel over, maar men legt niets schriftelijk vast. De mensen die tot de groep 'geen anderen' behoren, zullen jou echter alleen helpen als jij ze dat vraagt. Je moet dan ook een tegenprestatie toezeggen.

Maar je mag de hulp niet met geld belonen. Geld wordt alleen gebruikt in de relatie tot 'de anderen', de vreemden.

Een leuk voorbeeld: Aan een goede kennis, iemand van de tweede categorie, kun je niet vragen of je haar varken mag kopen. Dat is onfatsoenlijk. Je kunt het varken wel te leen vragen en haar beloven dat je haar zult helpen met schoolgeld dat zij uit moet geven voor haar dochter.

Geld is iets dat later hinnen gekomen is in de Sumbanese economie. Er wordt met geld net zo gemakkelijk omgegaan als met groente en fruit. Dat verdeelt men ook onder ieder die in huis is. Mensen, die geld verdienen, zetten dit daarom op een spaarrekening bij de bank, als zij verstandig zijn. Niet eens zozeer voor de rente als wel om te ontkomen aan de morele verplichting het geld aan ieder familielid uit te lenen. Een andere manier: koop voor een deel van het geld sawah's of tuinen. Moet je dan toch geld aan je familie uitlenen, dan mag je van de betrokkenen verlangen om op jouw sawah en in jouw tuin te werken. Het geld gaat op deze manier deel uitmaken van het gezamenlijk bezit van de familie.

Een belangrijk deel van het boekje wordt gewijd aan organisatievormen. In de lokale structuren zijn die er wel, maar ze zijn nooit echt democratisch (50), aldus de schrijfster. Ik vraag me af of ze hier niet ietwat modieus ten strijde trekt tegen onderdrukking en uitbuiting.

Het armste deel van de bevolking – en daarop richten de ontwikkelingswerkers zich meestal – kan in een organisatie alleen maar een bijdrage leveren in de vorm van arbeidskracht. Feit is echter dat deze mensen vaak veel minder tijd beschikbaar hebben, dan buitenstaanders denken. Zij moeten in huis en in de familie heel veel zaken regelen. Volgens ons valt veel daarvan misschien niet onder de noemer 'werk', maar dat is het eigenlijk wel. Juist de armste mensen kunnen niet onbeperkt over hun eigen arbeidskracht beschikken.

De relatie, die je tot iemand hebt, bepaalt wat je voor de ander kunt doen en op welke beloning je mag rekenen. Binnen de eigen groep help je zonder meer, op basis van vertrouwen. Bij 'de niet anderen' help je, indien ze je uitnodigen. De beloning bestaat meestal uit een maaltijd of vlees van dieren, die voor de maaltijd geslacht zijn. Bij 'de anderen' werk je voor geld.

De inheemse sociale zekerheid wordt bepaald door een netwerk van huishoudens. Een ieder doet zijn uiterste best om te proberen het netwerk, waarin hij en zijn huis opgenomen zijn, in stand te houden en te verbeteren. Soms moet je op een nette manier aanvallen afslaan, als een vreemde probeert in jouw netwerk hinnen te dringen. Bij voorbeeld door ongevraagd iets voor jou te willen doen. Dit moet je weigeren. Jacqueline Vel adviseert ontwikkelingswerkers om de netwerken op te sporen. Je moet er op letten, waar iemand zijn kinderen onderbrengt, als deze in een andere plaats op school zitten. Je moet er ook acht op slaan, wie grond geleend heeft van wie. Ontwikkelingswerkers moeten zoveel mogelijk rekening houden met de beperkingen, die de netwerken aan de

mensen stellen. Waar mogelijk moeten ze proberen aansluiting te vinden. Maar aansluiting kan niet altijd, omdat soms een deel van het netwerk zich in een andere plaats bevindt. Meestal in de hoofdplaats, waar de middelbare scholen zijn en de kantoren. Aansluiting bij een netwerk moet ontraden worden, als dit netwerk uitbuiting in stand houdt.

Het alternatief dat een ontwikkelingsproject aan arme boeren biedt, moet ook werkelijk een verbetering voor hen inhouden. Daarom moet je weten, welke voordelen het bestaande netwerk aan hen geeft, en moet je nagaan of je hun iets beters kunt schenken.

Gemeenteopbouw

Over zendingswerk en over de Sumbanese kerken schrijft Jacqueline Vel weinig. Haar boekje gaat over het ontwikkelingswerk. Wel plaatst zij, en dat vind ik terecht, ontwikkelingssamenwerking in het Koninkrijk van God. Maar na haar beschrijving van ontwikkelingswerk gaat ze wel erg onverwachts over tot één van de laatste zinnen van haar boek: 'Het gaat niet om de introductie van nieuwe technologieën, en het gaat niet om onderzoek naar inheemse vormen van organisatie en kennis. Wat telt is geloof in het Koninkrijk van God en de opdracht om daar op deze aarde samen aan te werken' (85). Schrijvend over gemeenteopbouw, wil ik over het Koninkrijk van God iets meer zeggen dan in het boekje van Jacqueline Vel staat.

Zij zegt dat het tegenwoordig in het ontwikkelingswerk wél geaccepteerd wordt om aan te sluiten bij lokale tradities, maar hinnen zending en werelddiaconaat nog niet (84). Zij vertelt over de Sumbanese kerkgeschiedenis, dat de zendelingen zich gunstig onderscheidten van handelaars en ambtenaren van de koloniale overheid. Zij hadden belangstelling voor land en volk. Maar de christelijke minderheid van de bevolking moest zich profileren door zich streng aan 'vreemde' normen te houden. Tegenwoordig is de kerk op Sumba groot geworden en veel Sumbanese cultuur vond een plaats binnen de kerk (85). Belangrijk vind ik, dat Jacqueline Vel hierbij waarschuwt voor een theologie, die zo ver gaat, dat ze geloof hecht aan inheemse kennis. Voor zo'n kontekstualisering moeten we op onze hoede zijn. Voor een andere, die hinnen het christelijk gemeentelven een plaats wil geven aan bepaalde elementen uit de lokale cultuur, mag en moet ruimte zijn.

Het besproken boek kan ons helpen bij het nadenken hierover.

Kerk in de samenleving

Zending krijgt altijd met geldbesteding te maken. In een stammensamenleving staat het gebruik van geld nooit los van de relaties die een mens heeft. Ook een christen zit in een netwerk.

Waarom moet een christen geld geven? Aan de kerk: voor het onderhoud van de predikant of evangelist, voor het plaatselijke kerkgebouw, en soms aan de diakonie. Op

het platteland behoeft de voorganger niet uitsluitend in geld te worden betaald. Het mag ook voor een deel in natura zijn. Het kerkgehuw mag er hier net zo eenvoudig uitzien, als de eigen woning van de gemeenteleden. De diakonie behoeft vaak niet te helpen, omdat de familie dit doet. De familie heeft de eerste verantwoordelijkheid en die wordt in een stammensamenleving doorgaans goed verstaan.

We stuiten hier op de oude missiologische vraag, of zending zich richten moet op de bekering van enkelingen af op de bekering van stammen en volken. Gereformeerden belijden dat het geloof een gave van God aan individuen is. Het geloof is niet erfgoed van een stam of een volk. Anderzijds is het wel heel belangrijk om bij de benadering van mensen recht te doen aan de aard van hun samenleving. Op Surnba heeft de zending zich in het begin op de voornamen van het volk gericht, en met name op hun kinderen. Men hoopte zo ook veel anderen te kunnen bereiken. Je mag je in de benadering niet afhankelijk laten maken van de hooggeplaatsten. Je moet wel met wijsheid van hun positie proberen gebruik te maken. In een maatschappij, waarin velen zich bekeerd hebben, zullen christenen niet gauw geboycot worden en krijgt de kerk een eigen plaats in het geheel van de samenleving. In zo'n maatschappij moet de zending zeker niet uit zijn op het stichten van aparte, christelijke dorpen. Dit wordt anders als christenen wél worden geboycot, zoals bij voorbeeld op Bali is gebeurd. Noodgedwongen begonnen de christenen daar hun eigen dorpen te stichten, omdat ze in de oude hindoe-samenleving uitgesloten werden van watertoevoer voor irrigatie en van arbeidshulp ten tijde van de oogst. In zo'n situatie is diakonale hulp heel belangrijk. De diakonie moet er zijn, als de familiebanden niet meer functioneren, of als de familie zich zelfs tegen je keert.

Indien de zending positief staat tegen de bestaande structuur, is het gevaar zeker aanwezig, dat de kerk een volkskerk wordt. In zo'n kerk kan zelfs ouderwetse uitbuiting gewoon doorgaan. Maar deze gevaren kunnen aanvaankelijk voor lief genomen worden, omdat juist de kerk de plaats is, waar de strijd hiertegen wordt aangeboden. Als de kerk is, wat ze moet zijn: een geestelijk huis van levende stenen (1 Petrus 2 : 5), dan heeft de vooraanstaande man of vrouw in de gemeente geen belangrijker plaats dan de man of vrouw die van afkomst slechts een horige is. Dan weet men dat men allen één is in Christus, of men nu slaaf is of vrije (Gal. 3 : 28).

Het Koninkrijk van God en de tienden

De les van het onderzoek van mevr. Vel is, dat kerk en zending hun uiterste best moeten doen om vanuit de Schrift de voorname plaats van de kerk te laten zien. Jacqueline Vel deed onderzoek naar de prioriteiten, die de mensen stelden in hun uitgavenpatroon. De kerk kwam, met heel veel andere zaken, slechts op het derde niveau. En dat was niet omdat de kerk pas in de 20e eeuw een plaats in de Sumbanese cultuur en binnen het uitgavenpa-

troon heeft gekregen. Dat laatste geldt ook van universaliteit en hoger onderwijs. En die kregen wel een plaats van de eerste orde in het uitgavenpatroon (35). Waarom de kerk niet? Dat moet toch aan prediking en pastoraat liggen? Wat wordt verkondigd over het Koninkrijk van God? Wordt de voorname plaats van dit Rijk en de voorname plaats van de kerk, waar burgers van Gods Rijk hier op aarde samenkomen, duidelijk gebodschapt? Gods Rijk is een geestelijk rijk, dat men slechts door het geloof in Jezus Christus binnengaat (Matth. 13 : 1-5; Joh. 3 : 3, 16). Dat Rijk vindt zijn voltooiing op de nieuwe aarde. Daartoe zullen dan behoren, allen die Christus en zijn verschijning hebben liefgehad (2 Tim. 3 : 1).

Bij zo'n prediking worden de zaken en structuren van deze aarde allereerst gerelativeerd: het gaat niet om het voorouderlijk grondbezit, alsof dat bewaard moet worden voor de eeuwigheid. Het gaat om de gehele aarde, die van de Here God is. Een eeuwig erfdeel is weggelegd op de nieuwe aarde voor de gelovigen. Dan zal Gods Rijk volkomen zijn en God zal zijn alles in allen (1 Cor. 15 : 28; *Heidelbergse Catechismus*, zondag 48). Tegelijk worden bij zo'n prediking de zaken van deze aarde gewaardeerd. Het is de Here, die je familie geeft, die je een land geeft, die je bezittingen geeft. Ieder moet het zijne terdege goed beheren: voor zijn God.

Hoeveel moet de inheemse christen afstaan aan de kerk? Binnen het oude geldbestedingspatroon is voor de kerk geen ruimte gecreëerd. De norm zal van buiten moeten komen. Ik denk aan de regel van de tienden, ons geleerd in de Schrift. Die regel heeft in het Oude Testament in Israël gegolden. In de stammensamenleving van dat volk zorgden de families ook voor elkaar. Maar God vroeg tienden voor de eredienst en voor amen, die buiten de sociale netwerken vielen. Een ieder moest van zijn inkomsten tienden geven. Een helder uitgangspunt voor een stammensamenleving, maar daarbuiten ook! In de tijd van het Nieuwe Testament kan deze regel de christenen nog steeds helpen, in Indonesië en in de zorg-maatschappij van Nederland. Wij betalen veel belasting en sociale premies. Maar door die collectief beheerde gelden ontvangen we tegelijk een grote sociale zekerheid. Nederlanders zitten ook in een netwerk, dat veiligheid biedt. Laat ieder, die inkomsten heeft, in eigen verantwoordelijkheid de tienden afstaan: aan de kerk, aan de evangelieverkondiging, aan ontwikkelingswerk, aan vluchtelingenhulp, aan de diakonie, aan andere 'goede doelen'.

Wel moet de regel gelden, dat het gaat om milde gaven, niet om afgeperste giften (2 Cor. 9 : 5). Tuchttoefening over hen, die niet bijdragen, verdraagt zich niet met deze regel. Gold in het Oude Testament de wet dat je stipt vertien moet (Deut. 14 : 22-29), en er via priesters en Zevieten controle was (Lev. 18 : 21-32), bij het karakter van het Nieuwe Testament lijkt me te horen dat ieder in eigen verantwoordelijkheid zijn gaven schenkt.

Projecten en prioriteiten

Haritering van de uitgangspunten van familiehulp en tien-

den, kan de zending en de ontwikkelingswerker ook helpen om zichzelf staande te houden in de 'vreemde' omgeving. Zij moeten op hun hoede zijn om niet op een verkeerde manier in een netwerk te worden betrokken. Velen willen graag hun vriend zijn en een relatie opbouwen, waarin zou kunnen gelden: voor wat hoort wat. Zo'n relatie behoeft niet krampachtig te worden gevreesd. Maar het wordt gevaarlijk als de hulp van de buitenlander verwacht wordt voor zaken, die eigenlijk binnen de familie geregeld behoren te worden. Eten en drinken, schoolgeld van kinderen, een ziekenhuisopname. De uitgezondene mag bedenken dat hij of zij toch altijd een vreemde zal blijven, één van 'de anderen', en daarom binnen het bestaande patroon niet de aangewezen figuur is om zulke hulp te verlenen. Beter is het om hulp te geven aan eenmalige zaken, waarvan velen kunnen profiteren. Projecten, waarmee aan een dorps- of kerkgemeenschap een injectie gegeven kan worden. Dit geldt tevens van de materiële hulp, die door de zending kerk of door de hulpverleningsorganisatie wordt verschaft. Steun, ten behoeve van de infrastructuur van dorp of kerk, mits er vervolgens ook door het dorp of de kerk zelfstandig mee gewerkt kan worden. Let wel, we schrijven over stammensamenlevingen, niet over de situaties van grote nood en pure ellende in vluchtelingenkampen of na natuurrampen.

De belangrijkste hulp die de zending kan geven, en die absolute prioriteit verdient, is het benadrukken van het andersoortige karakter van de kerk. Slechts in zekere zin krijgt de kerk een plaats in het netwerk van de lokale verhoudingen. Naar haar aard is de kerk van boven (Gal. 4 : 26). Dat moet verkondigd worden. Geld en goed, in en voor de kerk besteed, staan niet op één lijn met het geld dat uitgegeven wordt in de aardse relaties. Laat de zending van de ontwikkelingsdeskundigen leren, hoezeer de mensen geschapen zijn als mensen-in-een-gemeenschap. Laat de kerk dat hoog waarderen en nooit kortzichtig proberen die relaties af te breken. Maar klakkeloos ze overnemen kun al evenmin. In een stammenmaatschappij past alles in elkaar. Volmaakt is ze echter allerminst. De zonde is er erg groot en heel taai. Maar als Christus verkondigd wordt en het nieuwe leven uit de Dood, als de kerk getoond wordt als Christus' bruid, die gereed gemaakt wordt door de Geest voor het feest dat komt, dan zullen de gaven voor Christus en zijn gemeente stromen. Het kan voorkomen, dat een breuk gevraagd wordt met de oude samenleving. Dan zullen zij, die het evangelie écht verstaan, waar voor hun geld kiezen. Als het moet, zullen ze kiezen voor Christus, en tegen hun broeder, hun zuster, hun vader of moeder (Luc. 14 : 26). Ze zullen loon van genade ervoor ontvangen. Ze zullen het Koninkrijk beërven, dat voor hen weggelegd is, al vanaf het begin van de wereld (Matth. 25 : 34).

J.A. Boersema

BOEKBESPREKING

BIJBELSTUDIE OVER I KORINTE

Omdat er veel vraag is naar verantwoord materiaal om te gebruiken bij de bijbelstudie, wil ik nogmaals wijzen op de boekjes van ds. C. den Boer (gebundelde teksten uit de EO-rubriek 'De Bijbel open').

Naaft het schetsenimateriaal dat door de Gereformeerde bond van bijbelstudieverenigingen wordt geleverd, zijn de bijbelstudies van deze predikant uit de kring van de Gereformeerde Bond mijns inziens heel bruikbaar.

Na Paulus' brieven aan de Romeinen, de Galaten, en aan Timoteus en Titus behandeld te hebben, is ds. Den Boer nu aan I Korinte toegekomen.

Nu was de kerk van Korinte een gemeente vol vragen en problemen. Er is geen andere brief in het Nieuwe Testament waarin zoveel verschillende kwesties aan de orde worden gesteld. Daarom loont het de moeite om je in deze brief te verdiepen.

De nieuwste bijbelstudie over I Korinte 1-6 laat duidelijk zien dat de problemen die in Korinte speelden, veel overeenkomst vertonen met allerlei kwesties waar hedendaagse christenen mee worden geconfronteerd.

Via de vragen, die aan elk hoofdstuk van dit boek zijn toegevoegd, komen veel van die actuele kwesties aan de orde. Rijvoorbeeld:

- het leven als christenen in de wereld
- verdeeldheid of eenheid van de kerk
- het werk van de heilige Geest
- gemeenteopbouw
- de navolging van Christus
- het bereik van kerkelijke tucht
- relaties
- seksualiteit
- verslaving

Het is dus beslist de moeite waard om aan de hand van deze bundel bijbelstudies Paulus' brief aan de kerk van Korinte systematisch door te nemen in het oog op onze tijd.

Met de vijftien hoofdstukken die dit boek telt zou een verenigingsseizoen grotendeels en goed gevuld kunnen worden. Mocht er dan nog tijd over zijn voor een vrij onderwerp, dan kan een bepaald vraagstuk uit de bovenstaande lijst eens apart worden uitgediept.

P.H.R. van Houwelingen

C. den Boer, *De eerste brief van Paulus aan de Korinthiërs I-VI* Uitgeverij Kok Voorhoeve. Kampen 1992. Prijs f 29,90.

PROMOTIE DRS. A.D. BAUM

Op 11 maart 1993 promoveerde aan de Theologische Universiteit te Kampen drs. A.D. Baum uit Duitsland op een proefschrift *Lukas als Historiker der letzten Jesusreise*. Daarin gaat het over Jezus' laatste reis naar Jeruzalem. Het zou volgens alle exegeten hierin gaan om een van de meest omstreden gedeeltes van het Nieuwe Testament.

Daaraan heeft de promovendus een uitvoerige studie gewijd met als conclusie dat hier betrouwbare informatie wordt geboden. En daarmee neemt hij het op tegen een hele rij van schriftkritische uitleggers.

Een bijzondere promotie

Deze promotie droeg een bijzonder karakter, niet alleen omdat de promovendus uit Duitsland komt, maar ook omdat er een ruime vertegenwoordiging was van de Freie Theologische Akademie te Giessen, waar hij zijn opleiding heeft ontvangen. Deze Akademie is opgericht tegenover de schriftkritische theologie die aan alle officiële Universiteiten in Duitsland wordt gedoceerd en gaat uit van de betrouwbaarheid van het Woord van God. Momenteel zijn er meer dan 130 student en 12 docenten. Deze Vrije Akademie wordt door de overheid erkend.

Bij zijn zoeken naar een weg tot voortgaande studie kwam Baum in contact met onze Universiteit te Kampen. Onder leiding van prof. dr. J. van Bruggen begon hij zijn promotiestudie, die hij met een enorme inzet in opmerkelijk korte tijd wist af te ronden. Dit ging niet ten koste van de kwaliteit van zijn dissertatie. Integendeel, de Senaat verleende hem het predikaat *cum laude*. En dit wegens het bewonderenswaardige tempo en het hoge niveau van zijn proefschrift, waarin een uitvoerige materiaalverzameling wordt geboden, die relevant is voor de huidige bijbelwetenschap. Zijn promotor onderstreepte het belang van dit werkstuk, omdat het een bijdrage biedt tot eerbiediging van de Schriften, die de Geest van Christus door de dienst van mensen aan de gemeente heeft toevertrouwd. Daarmee roeit Baum in tegen de stroom van schriftkritiek die in wetenschappelijke kringen als normaal wordt gezien.

Dr. Eta Linnemann

Vermeldingsswaard is dat bij de promotie naast familie en Duitse docenten, ook aanwezig was mevr. dr. Eta Linnemann, die lange tijd een vooraanstaande schriftkritisch nieuwtestamentica te Marburg is geweest.

Zij kwam tot de overtuiging dat Gods Woord betrouwbaar is en heriep haar vijf en vijf bekende boeken. Ze is zeer geïnteresseerd geraakt in de nu verdedigde dissertatie, die immers op wetenschappelijk niveau de gangbare schriftkritische uitleg van het evangelie van Lukas weerlegt.

Dit onderstreept de betekenis van deze promotie, waarin dan ook uitdrukkelijk werd ingegaan op de verhouding tussen het zelfstandig onderzoek dat Lukas blijkens het begin van zijn boek heeft ingesteld en de inspiratie van zijn evangelie door de Heilige Geest, een thema dat ook in de gereformeerde theologie een centrale plaats inneemt.

Gang van de promotieplechtigheid

De eerste opponent, dr. A. Kolfhaus uit Duitsland, roemde de moed waarmee de promovendus tegelijk de gangbare schriftkritiek inging en waarbij hij op indrukwekkende wijze er blijk van gaf dat hij met de moderne literatuur en de antieke geschiedschrijving bekend is. Hij prees de duidelijke opbouw en de stringente gedachtengang in dit proefschrift. Men stelde hij de vraag aan de orde, hoe zelfstandig onderzoek zich verdraagt met de leiding van de H. Geest.

De promovendus wees er in zijn antwoord op dat de H. Geest zich bedient van de volle omvang van de menselijke mogelijkheden en niet, zoals bijv. Plato leerde, het menselijk bewustzijn volledig uitschakelt.

Prof. dr. L. de Bois, historicus aan de Universiteit te Nijmegen, was de tweede opponent. Hij was mee-lezer van de dissertatie en stelde de vraag, welk verschil er bestaat tussen de reisbeschrijving van Lukas en het reisverslag dat van de filosoof Apollonius werd gegeven, die als een magische godsmen werd beschreven.

Dr. F.H. Baijer uit Giessen kreeg als volgende het woord. Hij prees de vlijt en de voorzichtigheid waarmee Baum te werk was gegaan en onderstreepte dat deze terecht de twijfel aan de echtheid van Lukas had afgewezen. Daarbij kwam de vraag aan de orde, hoe de verhouding is tussen de heilsgeschiedenis die Lukas schrijft, met verwijzing naar het Oude Testament, en de Griekse geschiedschrijving, die hij blijkt te kennen.

Vervolgens ging prof. dr. J. Douma nader in op een van de stellingen inzake de betekenis van het woord 'begeren'.

De promotor, prof. Van Bruggen, wijdde tenslotte aandacht aan de wijze, waarop de promovendus met het 'Gattungs'-begrip werkte - d.i. soort, genre. Hij constateerde een voortgang in het betoog van het idealistisch Duitse naar het Engels pragmatische. Wellicht een vrucht ervan dat deze promotie juist tussen beide landen in plaatsvindt.

In dit kort bestek kunnen we niet meer vermelden. Ik hoop dat deze summiere impressie een indruk geeft van het belangwekkende van de promotie. Het zou een goede zaak zijn dat de contacten van Kampen met de buitenlandse schriftgetrouwe Universiteit worden voortgezet. Ondanks verschillende confessionele achtergronden is het uitgangspunt dat Gods Woord de waarheid is van eminent belang.

Om dit te onderstrepen geef ik de eerste stelling bij dit proefschrift tenslotte weer. Deze handelt over het 'midden-deel' van Lukas (9 : 51-19 : 28), maar geldt tegelijk van het hele evangelie: 'Net middendeel van het Evangelie van Lukas is door zijn auteur als een werkelijkheidsgetrouw en clironologisch bericht over de laatste reis van Jezus naar Jeruzalem samengesteld'.

We eindigen met een hartelijke gelukwens aan de jonge doctor in dubbele zin (hij is 27 jaar!) en zijn vrouw. En ook aan onze Universiteit, in het licht van een opmerking van de rector, prof. drs. R. Kamphuis: Vroeger gingen leerlingen van Kampen naar Duitsland voor hun promotie, het vleit ons dat dit nu in omgekeerde richting plaatsvindt.

W.G. de Vries

EEN NIEUWE GEREFORMEERDE DOGMATIEK II (slot)

Over de zonde

In het hoofdstuk over de zonde (IX) bespreekt Velema eerst de oorsprong en het wezen van de zonde (par. 26), vervolgens de verbreiding en de werking van de zonde (par. 27) en tenslotte de straf op en de kennis **van** de zonde (par. 28). Velema komt in zijn eerste paragraaf tot de conclusie, dat zonde verbondsbreuk is (364). Zonde is te typeren met ongeloof, ongehoorzaamheid en **hoogmoed** (365v.). In de tweede paragraaf behandelt hij het vraagstuk van de erfzonde.

Het woord erfzonde stelt ons voor de vraag, of je zonde ook kunt erven. Een erfenis **wordt** je geschonken, ontvang je bij de dood van de erflater. Zo kan het met de zonde niet (372). Wie zonde erft, **krijgt** een **negatief** saldo. De persoonlijke schuld ontbreekt dan echter. Het is een aan de ander overgedane schuld. Dat is niet bijbels. Alleen door persoonlijke zonde maak je je schuldig tegenover God.

Velema bespreekt dan de problematiek van het **realisme** en van het **foederalisme**. Het **realisme** benadrukt de noodzaak, dat we zelf in en met Adam gezondigd hebben. Schuld is er **alleen** op grond van reële zonde. Wij **zelf** moeten volgens die opvatting in en met Adam gezondigd hebben. Het **foederalisme** leert, dat God alle **mensen** in Adam schuldig houdt, niet op grond van hun daadwerkelijk meezondigen, **maar** op grond **van** de toekenning van Adams schuld. Het verband van het verbond doet allen **schuldig** staan vanwege hun relatie tot Adam, het **hoofd van** het verbond.

Velema geeft nu eerst met instemming de kritiek van Berkouwer zowel op het realisme als op het foederalisme weer. Berkouwer wijst het realisme af, want dan zouden we pre-existent in en met Adam gezondigd hebben. K. Schilder sprak wel van **zondigen** in Adams lendenen, maar Berkouwer wijst die 'hulplijn in de **zondeleer**' af. Berkouwer wijst ook het foederalisme **af**, want gestraft worden om toegerekende schuld is in strijd met Gods rechtvaardig oordeel.

Ondanks instemming met Berkouwers kritiek op realisme en foederalisme, kan Velema met Berkouwers eigen opvatting niet meegaan. Berkouwer spreekt namelijk van een corporatief **gezichtspunt**, dat hij op geen enkele wijze met het realisme in verband **gebracht** wil zien worden. Terecht tekent Velema aan, dat bij Berkouwer het **eigenlijke** punt van de erfzonde buiten beschouwing blijft, namelijk de vraag hoe onze **zonde** zich verhoudt tot Adams

zonde. Voor Berkouwer geldt alleen de goddelijke aanklacht vanwege onze daadwerkelijke zonde (374). In dat licht mis ik een bespreking van de vraag of de **kritiek** van Berkouwer op het realisme en foederalisme niet samenhangt met zijn eigen positiekeuze.

In de bepaling van zijn eigen standpunt legt Velema sterke nadruk op de algemeenheid van de zonde (375). Verder wil hij de **waarheidsmomenten van** het realisme en foederalisme combineren. Paulus zegt in elk geval in Rom. 5 : 12, dat allen hebben gezondigd, toen Adam zondigde. Zij hebben allen deel aan Adams zondedaad (375). Toch blijft bij Velema in het vage, hoe allen dan in Adam gezondigd hebben, reël of **foederaal** of nog weer op andere wijze.

Velema geeft ook de opvatting van Calvijn over de erfzonde weer. Calvijn wil de erfsmet en erfschuld direct bij elkaar houden. Bij Calvijn zijn erfsmet en erfschuld één. We kunnen ze niet temporeel onderscheiden. We kunnen niet zeggen dat de schuld uit de **smet** voortvloeit. De smet is de facto schuld en omgekeerd (376).

Een en ander keert terug, wanneer Velema in enkele stellingen zijn standpunt samenvat. Ik geef nu stelling 1-9 weer:

1. Er is krachtens Romeinen 5 en 1 Corinthiërs 15 een beslissende **relatie** tussen Adam en zijn nageslacht.
2. Het beslissend karakter van deze relatie wordt verhelderd met en overtroffen door de relatie van Christus en de zijnen: **één** voor allen, allen door één.
3. Verder dan deze structuur gaat de overeenkomst niet.
4. Voor Adams nakomelingen geldt, dat zij allen delen in de schuld **en** in de smet van Adams zonde, die zo reël is dat zij allen zelf ook metterdaad zonde bedrijven.
5. Zij worden niet geacht **pre-existent** in Adam te hebben gezondigd.
6. De realiteit van hun **schuld** rust in het feit dat **Adam** hen representeert en zij in hem begrepen zijn.
7. Het in sub 6 gestelde is een combinatie van het waarheidselement van het foederalisme en van dat van het realisme. We hechten aan deze formulering: **combinatie van waarheidselementen**. De beide standpunten op zichzelf gesteld laten vragen open.
8. Calvijn **kent** geen temporele onderscheiding noch opvolging van erfschuld en erfsmet.
9. Vanwege de verbondsrelatie (levensverbond) zijn

smet en schuld één. Wij worden **persoonlijk** op onze schuld in Adam aangesproken.

In het kader van deze bespreking **bepik** ik me nu tot enkele vragen. De eerste vraag raakt de door **Velema** gekozen structuur. De beslissende structuur (niet *krachtens* Rom. 5 en 1 Cor. 15, maar *blijkens*; het is *krachtens* Gods beschikking) – en verder dan die structuur gaat de overeenkomst niet – is: 'één voor allen, allen door één'. **Velema** legt dat zelf zo uit: Wij zijn bij **Adam** betrokken, omdat God ons mensen zo in onderlinge samenhang heeft gestructureerd. Adam is niet alleen de eerste zondaar, hij is ook de oorsprong van alle zonde. Door zijn bijzondere positie als hoofd **van** de mensheid, gaat aller zonde op hem terug en gaat zijn zonde in allen door (378)! Uit deze verklaring blijkt nu, dat **Velema** hier het federale waarheidselement (bijzondere positie als hoofd van de mensheid) ten volle honoreert. **Velema** start zijn samenvatting federaal. Het waarheidselement van het realisme ontbreekt.

In stelling 4 leert **Velema** dat allen delen in de schuld en in de smet van **Adams** zonde, met als **konsekwentie**, dat alle mensen zelf ook metterdaad zonde bedrijven. Maar op de vraag hoe allen daarin delen – federaal of realistisch – geeft de stelling geen antwoord. In stelling 5 wijst **Velema** nog eens met **Berkouwer** het standpunt van **S. Greijdanus** en **K. Schilder** af, dat de mens schuldig staat, omdat God de door **hem** in **Adams** lendenen bedreven zonde toerekent.

Eerst in stelling 6 komt dan het 'realistische' element voor de aandacht. 'De realiteit van hun schuld rust in het feit dat Adam hen representeert en zij in hem begrepen zijn.' Zelf typeert **Velema** deze stelling – en hij hecht aan die typering – als een combinatie **van** waarheidselementen van het federalisme en van het realisme. Nu heb ik het waarheidselement van het realisme niet kunnen ontdekken. Dat Adam de mensen representeert is een federaal element. De uitdrukking, dat de mensen in Adam begrepen zijn, geeft geen antwoord op de vraag, hoe zij in Adam begrepen zijn: federaal of reëel. De uitdrukking kan moeilijk opgevat worden als een correctie op de gedachte van de representatie. Het realistische element, dat wij zelf in en met Adam gezondigd hebben, ontbreekt. Wanneer **Velema** dan van de realiteit van hun schuld spreekt, dan rust die realiteit met name op het federale element.

Dat **Velema** een standpunt wil verdedigen, dat recht doet zowel aan het realisme als aan het federalisme, noteren we met dankbaarheid (377). Maar het waarheidselement van het realisme is in de weergave van zijn standpunt vrijwel niet te vinden.

Een volgende vraag raakt het onderscheid van erfschuld en erfsmet. **Velema** leert dat schuld en smet één zijn. Ook **Calvijn** zou dat leren (376). **Calvijn** kent bovendien geen temporele onderscheiding noch opeenvolging van erfschuld en erfsmet. Ik vraag me af of **Velema** **Calvijn** hier

wel recht doet, of **Velema** met **Calvijn** op dit punt niet meer had kunnen doen.

Calvijn had sterke aandacht voor het waarheidselement van het realisme. Ook al ontbreekt de latere terminologische scherpte, **Calvijn** leerde **zakelijk** de erfschuld en de erfsmet. God verklaart de mens terecht schuldig. 'En dat is niet de gebondenheid voor het misdrijf van een ander.' Ook al noemt **Augustinus** dit dikwijls de zonde van een ander (om duidelijker aan te tonen, dat ze door voortspruiting in ons geleid wordt), verzekert hij daarom tevens toch ook, dat *ze ieders eigen zonde* is (Inst. II, 1, X). Zelfs de kleine kinderen zijn niet schuldig door de zonden van een ander, maar dom die van hen zelf. Er is geen staat van beschuldiging zonder schuld.

Voorts valt op, hoe **Calvijn** erfschuld en erfsmet telkens aan **elkaar** verbindt, maar niet identificeert. Hij houdt ze tegelijk toch uit elkaar en maakt onderscheid. Van de erfzonde zegt **Calvijn**, dat 'die ons in de eerste plaats schuldig maakt aan Gods toom, en verder ook in ons de werken voortbrengt, welke de Schrift de werken des vleses noemt'. Anders gezegd: erfzonde is in de eerste plaats schuld en in de tweede plaats smet.

Omdat er geen staat van beschuldiging is zonder schuld, moet **Calvijn** bij de schuld wel terugkijken. Er is bij hem een federale lijn aan te wijzen. Adam heeft ons schuldig gemaakt. Van hem is niet alleen de straf op ons overgegaan, maar ook zetelt in ons de smet, die van hem in ons gedruppeld is, en die met recht behoort gestraft te worden. Dur eerst weer de schuld met de straf en daarna de smet met de straf.

Naar aanleiding van Romeinen 5 : 12 bespreekt **Calvijn** het waarheidselement van het realisme. Erfzonde is ieders eigen zonde. We zijn schuldig niet door de zonde **van** een ander, maar door die van onszelf. En vervolgens spreekt **Calvijn** over wat hij het tweede punt noemt, namelijk dat deze verkeerdheid (*perversitas*) in ons nooit werkeloos is, maar voortdurend nieuwe vruchten voortbrengt, namelijk de werken des vleses. Telkens spreekt **Calvijn** eerst over de erfschuld, laat zien hoe **en** federaal **en** reëel die schuld is; tegelijk spreekt **Calvijn** in voortdurende afgrenzing over de erfsmet, laat zien hoe die metterdaad zonden voortbrengt als een aangestoken oven die voortdurend vonken uitblaast, een bronwel die zonder ophouden water opspuit.

Calvijn onderscheidt voortdurend heel zorgvuldig tussen erfschuld en erfsmet en combineert op voorzichtige wijze waarheidselementen van het realisme en federalisme. Om het met een anachronisme te zeggen. Met de leer van de Schrift, zoals **Calvijn** die verwoordt kan de dwaalleer van de school van Saumur weerlegd worden. Daarom had niet alleen op de eenheid van erfsmet en erfschuld in de erfzonde gewezen moeten worden, maar niet minder op het onderscheid. Door alleen de eenheid te noemen wordt **Calvijn** geen recht gedaan.

Met waardering heb ik dit hoofdstuk over de zonde gelezen. Graag had ik gezien, dat het waarheidselement van het realisme veel sterker uit de verf was gekomen. Ook

een zorgvuldiger onderscheiden van schuld en smet – in de lijn van Calvijn – verdient aanbeveling.

Christus, de Middelaar

Bavinck behandelt eerst de leer over het verbond der genade onder deze locus. Daarna spreekt hij van de persoon en het werk van Christus, met afzonderlijk van het werk van Christus in zijn vernedering en in zijn verhoging. Van Genderen acht de leer over het verbond een zelfstandig hoofdstuk waard. Net als Bavinck spreekt hij eerst over de persoon en daarna over het werk van Christus. Ook onderscheidt hij het werk van Christus in zijn vernedering en in zijn verhoging. Tenslotte volgt een paragraaf over aspecten van het werk van Christus. Daarin geeft Van Genderen aandacht aan de verzoening en de overwinning. Het is een prachtig, evenwichtig hoofdstuk. Slechts over drie details wil ik een opmerking maken.

Bij de bewijzen voor de Godheid van Christus noemt Van Genderen uiteraard ook de goddelijke namen, die Christus draagt. Opvallend is, dat hij onder die goddelijke namen ook het Beeld Gods (Kol. 1 : 18) rekent. Het Beeld van God acht hij een goddelijke naam niet minder dan het Woord, de Zoon van God en Here (416). Nu komt de naam het Beeld van God als bewijs van de Godheid van Christus ook voor bij bijvoorbeeld Bavinck (GD II, 239, 241) en Ridderbos (Paulus 70, 71).

Vanzelfsprekend komt de vraag dan op: wordt als Christus die naam krijgt iets totaal ander? bedoeld dan wanneer de mens zo wordt aangeduid? Emmers de mens is beeld Gods (Gen. 1 : 26, 27 en 1 Cor. 11 : 7). Is beeld Gods dan niet het ambt van de mens om God op deze aarde te vertegenwoordigen? Velema, zo zagen we, interpreteerde het beeld Gods ambtelijk: in de relatie Vader-kind met het dominium en ontisch: in het creatuurlijke, het mens-zijn, het man-zijn en het vrouw-zijn (297). En hij typeerde Christus in de volle zin van Gen. 1 : 26 het beeld Gods. Onder de teksten die Velema noemt, neemt ook Col. 1 : 15 zijn plaats in (305). Het beeld Gods is bij de zondeval verdorven en moet vernieuwd worden. En door Christus wordt het beeld van God in de gelovigen hersteld. Ook zou naar Col. 3 : 10 verwezen kunnen worden: de mens die vernieuwd wordt naar het beeld van zijn Schepper. In één en dezelfde brief (aan de Colossenzen) schrijft Paulus eerst over Christus en daarna over de gelovigen als beeld Gods.

Bij de bespreking van dit Schriftbewijs voor de Godheid van Christus kun je niet aan de context in de brief van Paulus aan de Colossenzen, ook niet aan de context van heel de Schrift in haar spreken over het beeld Gods, voorbijgaan. Mijn bezwaar raakt niet alleen de context van de Schrift, maar ook de context van dit boek. De opvattingen van de auteurs lopen niet parallel met elkaar. Lag op dit punt afstemming op elkaar niet voor de hand?

Een ander punt raakt de vraag of je de verhouding van de beide naturen van Christus ergens mee kunt vergelijken. Van Genderen verwijst dan naar de geloofsbelijdenis die

naar Athanasius is genoemd. Zoals een redelijke ziel met het vlees één mens is, zo is ook God en mens één Christus. Deze vergelijking keert hij Calvijn terug (Inst. II, 14, 1), maar Barth heeft er terecht op gewezen, dat zij niet opgaat (KD, IV, 2.62). Er zijn geen analogieën (423).

De kwestie is dus: kun je die vergelijking maken of niet? Van Genderen kiest duidelijk. Er zijn geen analogieën. Nu luidt artikel 35: Want zoals ziel en lichaam één mens zijn, zo zijn God en mens één Christus (Gereformeerd Kerkboek, 409). In de oude vertaling van het kerkboek staat hier onder artikel 37: Want gelijk de redelijke ziel en het vlees één mens zijn, alzo is God en mens één Christus.

Nu is de kritiek – in de kleine lettertjes van het boek – uiterst sober en kort geformuleerd: Barth heeft erop gewezen, dat de vergelijking niet opgaat. Er zijn analogieën. Zo kort als Van Genderen, zo breed heeft Barth erover geschreven. Het zou te ver voeren hier en nu de opvatting van Barth over de twee-naturenleer weer te geven. Duidelijk is dat Barth bezwaar heeft tegen de analogie van Calvijn.

Zijn eerste bezwaar is, dat Calvijn alleen oog heeft gehad voor de vereniging van de goddelijke en menselijke natuur in Jezus Christus als zodanig, maar de fundering ervan in de unio personalis buiten beschouwing heeft gelaten (KD IV, 2, 58). Nu schrijft Calvijn letterlijk: qui Filius erat Dei, filius hominis factus est: non confessione substantiae, sed unitate personae. Hij die Zoon van God was, is Zoon van de mens geworden, niet door vermenging van wezen, maar in de eenheid van de persoon. Daarmee fundeert, verankert Calvijn de vereniging van de goddelijke en menselijke natuur heel nadrukkelijk in de eenheid van de persoon, in de unio personalis. Dat is de eerste manier, waarop Calvijn erover spreekt. En vervolgens, maar dan gaat het over de verbinding van de eigenschappen, de koinoonia idiomatoov, zegt Calvijn, dat er bij vergelijking 'in de mens (!) één persoon is, saamgesteld uit twee onderling verbonden bestanddelen en dat er twee verschillende naturen aanwezig zijn, die deze persoon vormen'. En Calvijn vervolgt dan. 'Zo nu spreekt ook de Schrift over Christus. Zij kent Hem soms dingen toe, die op zijn mensheid in het bijzonder moeten worden betrokken, soms dingen die speciaal passen bij zijn Godheid; soms dingen, die beide naturen insluiten, maar bij geen van beide afzonderlijk passen' (Inst. II, 14, I in de vertaling van Sizoo. Lat. unam esse in homine personam ex duobis connexis compositam ... naturas, quae hanc (personam) constituent). Met die vergelijking wil Calvijn de fundering van de twee naturen in de éne persoon niet ontkennen of verzwijgen, maar het concrete spreken van de Heilige Schrift over de verbinding van de eigenschappen illustreren. Het eerste bezwaar van Barth vind ik dan ook niet steekhoudend.

Rij zijn tweede bezwaar gaat Barth de vergelijking bij Calvijn pressen. Voor wie zo abstrakt denkt als Calvijn wordt duidelijk, dat hij de vereniging van de goddelijke en menselijke natuur alles heel anders is dan in de een-

heid van ziel en lichaam. Vanwege het goddelijke en menselijke. En omdat de ziel het lichaam in eenheid met zichzelf moest opnemen om het lichaam en ook zichzelf bestaan te geven. Barth maakt duidelijk wat hij met zijn kritiek bedoelt, want hij redeneert op dit punt konsekwent door. De ziel regeert, het lichaam dient, zo is er de hele mens. Het lichaam is niet zonder de ziel. Zelfs ook het omgekeerde is er, dat de ziel niet zonder lichaam is en kan zijn. Die omkering nu vindt bij de eenheid van het goddelijke en menselijke in Jezus Christus duidelijk niet plaats. De menselijke natuur kan de goddelijke natuur niet ontberen, maar de goddelijke natuur kan de menselijke wel ontberen.

Barth heeft mijns inziens het punt van vergelijking bij Calvijn uit het oog verloren. Het ging Calvijn er niet om een stukje abstract denkspel. Het ging hem om de verbinding, de gemeenschap van de eigenschappen, zoals de Heilige Schrift daar heel concreet over spreekt. Bijvoorbeeld: Dat Abraham werd, ben Ik. En zo noemt Calvijn vele andere Schriftplaatsen. Calvijn weet ook van het mysterie, de grote verborgenheid van de vleeswording. En Calvijn begint zijn vergelijking met de zin: Indien onder de menselijke zaken iets gevonden kan worden, dat gelijkenis vertoont met een zo grote verborgenheid, dan schijnt daartoe liet allergegeschikt de vergelijking met een mens.

Het is ook niet waar, dat de ziel niet zonder het lichaam kan zijn. De troost van gelovigen is, dat hun ziel hij het sterven van stonde aan tot Christus zal worden opgenomen. Het is evenmin waar, dat na de vleeswording de goddelijke natuur de menselijke natuur wel kan ontberen. Integendeel, de goddelijke natuur is wel buiten de aangenomen mensheid, maar ook in haar en blijft persoonlijk met haar verenigd (HC 18).

De vraag is natuurlijk, hoe komt het dat Barth leert, dat de goddelijke natuur de menselijke kan ontberen? Dat hangt samen met een andere vraag: waarom kunnen er volgens Barth op dit punt geen analogieën zijn? Dat raakt de tweede opmerking van Van Genderen. Er zijn geen analogieën. Er zijn uiteraard ook volgens Barth veel analogieën te vinden. Maar op dit punt is dat volgens Barth onmogelijk. Dat hangt samen met wat wel het christonisme van Barth wordt genoemd. In Jezus Christus gaat het om de grondwerkelijkheid (...), om haar aanvang, om haar betekenis, om haar doel, om het geheel, de schepping en het verbond dragende en samenhoudende 'Mitte' (KD IV, 2, 62v.). En de schepping en het verbond worden gedragen en samengehouden door het midden, Jezus Christus.

Zonder nu verder op de christologie van Barth in te gaan – dat kan nu niet –, die door Barth geconstrueerde positie van de Christus als de draaggrond van schepping en verbond, verbiedt het construeren van analogieën. Daarin is Barth ook konsekwent. Het geheim van het kruis is geen ander als het geheim van de incarnatie in zijn volheid (KD IV, 2, 325). Ook Van Genderen wijst indirect op een gnostieke karakteristiek van de christologie van Barth. De

beide naturen en de beide staten zijn mei elkaar vervlochten (432). Omdat Christus de zichzelf vernederende God is, is Hij tegelijk de verhoogde mens. De verzoening bestaat in de vernedering van God en de verhoging van de mens. Er is bij Barth geen overgang of voortgang van de staat van de vernedering naar de staat van de verhoging, maar een gelijktijdigheid (432).

Onduidelijk blijft, hoe er bij deze opvatting ruimte is voor werkelijke geschiedenis tussen schepping en de komst van Christus. Onduidelijk is ook, of bij deze verhouding van incarnatie en kruis, terwijl de goddelijke natuur de menselijke wel kan ontberen, voldoende ruimte blijft de menselijke natuur van Christus te handhaven, naar de toekomst. Zo zijn er meer vragen.

Kortom, de bezwaren van Barth tegen de formulering van de belijdenis van Athanasius en van Calvijn vind ik niet steekhoudend en hangen bovendien samen met zijn theologische conceptie, die niet gereformeerd genoemd kan worden, die ook door Van Genderen wordt afgewezen. Of er ook andere argumenten zijn die tegen artikel 35 van de belijdenis van Athanasius pleiten is een vraag, die ik verder buiten bespreking laat. De wijze waarop Van Genderen ook op andere punten met instemming Barth citeert is een nadere bespreking waard (vgl. bijv. 134, 171).

Voor de betekenis van de begrafenis (443,444) acht Van Genderen zondag 16 van de Catechismus niet onjuist, maar onvolledig, om daarmee te tonen, dat Hij werkelijk gestorven was. 'Niet genoeg (...) komt uit dat ook de begrafenis tot het middelaarswerk van Christus behoort. Het is een trap van zijn vernedering. Christus heeft tot de doden behoort. Hij heeft de straf der zonde ten volle gedragen' (444). Wat nu de inhoudelijke meerwaarde is van de opmerking: 'dat Christus tot de doden behoort heeft', boven de inhoud van de Catechismus: dat Hij werkelijk gestorven was, wordt niet vermeld.

Van Genderen noteert als 'extra' betekenis van de begrafenis van de Middelaar, dat Christus tot de doden heeft behoort, dat Hij de straf van de zonde ten volle heeft gedragen. Wanneer Van Genderen dan voorts spreekt over de nederdaling ter helle, dan onderscheidt hij twee betekenissen (445). Aan beide betekenissen ligt zijns inziens een bijbelse waarheid ten grondslag. De eerste betekenis is die van Calvijn en de H.C.: de allerdiepste vernedering en het bitterste zielelijden aan het kruis. Historisch gezien staat die opvatting niet sterk. Dan vindt Van Genderen meer te zeggen voor een andere opvatting, namelijk dat Christus niet alleen gestorven en door de dood heengegaan is, maar ook een tijdlang in de staat van de dood of in het rijk van de dood geweest is. Een 'tijdlang' is zussen zijn sterven en opstanding. Hij is de Middelaar die de straf voor de zonde tot het einde toe draagt (446).

Nu kiest Van Genderen niet duidelijk tussen beide verklaringen, maar geeft wel historisch gezien de voorkeur aan de laatste verklaring. Hij acht beide verklaringen bijbels. Confrontatie met allerlei vragen mis ik dan. Wat is de betekenis van het kruiswoord: het is volbracht? Dat bete-

kent toch, dat de Middelaar heeft betaald, voldaan voor onze zonden. Wat is precies de betekenis van de dood en het graf? Dan moet er toch gesproken worden over het rechtsgeldig maken van het verbond. Het verbond of testament is immers eerst geldig in de dood van de testamentmaker. Van Genderen voegt echter als nieuw element in, dat Christus een 'tijdlang' in de staat of het rijk van de dood geweest is. Maar wat voegt dat element een 'tijdlang' nu inhoudelijk toe aan de betekenis die Van Genderen gaf voor de begrafenis; Christus heeft tot de doden behoort?

Tenslotte

In deze bespreking hebben we uit de **beknopte** gereformeerde dogmatiek een **keuze** gemaakt. Op enkele punten leefden kritische vragen. Maar dat neemt het respect en de waardering voor het geheel niet weg. Het is een prachtige dogmatiek, een schoon boek met meer goede hoofdstukken dan nu bekeken. Over de toeëigening van het heil worden goede opmerkingen gemaakt. De verbondsbelofte is heel wat anders dan een 'onvoorwaardelijke heilsbelofte aan de uitverkorenen' (512, vgl. 718). Opmerkingen die ook **van** belang zijn bij voortgaande gesprekken tussen gereformeerde en christelijke gereformeerde kerken. Hetzelfde is te zeggen, wanneer Van Genderen over de kerk en haar eenheid spreekt. Kerkelijke verdeeldheid is met de bijbelse eenheid in strijd. De leer **van** de pluriformiteit is een theologische rechtvaardiging van de bestaande situatie (645). Kerkelijke eenheid die naar de Schrift is, is offers waard (646). Jammer, dat kritiek op Schilders denken over de eenheid van de kerk zo kritiekloos wordt doorgegeven (628).

Het is ie wensen dat heel velen, theologen, studenten, broeders, zusters, ook leden van de bijbelstudieverenigingen nog lang: vreugde, kennis en inzicht uit dit boek ontvangen. De auteurs, de universiteit te Apeldoorn, maar ook de universiteit te Kampen en vele anderen zijn met de verschijning van deze dogmatiek te feliciteren.

H.J. Boiten

N.a.v.: dr. J. van Genderen/dr. W.H. Velonia, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek* Uitgever: J.H. Kok. Kampen 1992. 829 blz., prijs f 37,50.

UIT DE KERKEN

BEROEPEN

Aangenomen naar Enumatil: G.J. van Enk te Groningen-Noord, die bedankte voor Hoogvliet-Spijkenisse, Mildam i.c.m. Nijega-Opeinde, Twijzel-Kollumerzwaag, Vroomshoop en voor Zaandam.

Naar Pernis: R. Tigelaar, kandidaat te Stadskanaal, die bedankte voor Doesburg i.c.m. Doetinchem, Gees, Harkstede i.c.m. Overschild, Langeslag en voor Vleuten-De Meern i.c.m. Maarssen-Breukelen,

Naar de Free Reformed Churches of Australia te Launceston (Tasmania): F.J. van Hulst van Die Vrye Gereformeerde Kerke te Kaapstad (**Sudt-Afrika**).

Spreekconsent is verleend door de classis Kampen aan G.J. Klapwijk, Esdoornhof 39, 8266 GC Kampen, tel.: 05202-1 38 02

OVERLEDEN

Prof. L. Selles (78), hoogleraar aan de theologische opleiding van de Canadian Reformed Churches te Hamilton vanaf 1969 tot aan zijn emeritaat in 1986. Lubbertus Selles werd 17 februari 1915 in Kampen geboren. Na zijn studie aan de Theologische school diende hij de gemeenten Waardhuizen (23 apr. 1941), Steenwijk (1944), Voorburg (1949), Chatam (Can. 1952-1969).

ADRESWIJZIGINGENED.

Ruitenpost * *scriba*: T. Rispens, ☎ (051 15) 2724; *Diakonie*: Th. Vellema, ☎ (051 15) 1092.

PERSBERICHT

Inschrijving Theologische Universiteit

Adspirant-studenten kunnen zich laten inschrijven voor 1 april a.s. Schriftelijk aanmelden: Bureau van de Theologische Universiteit, Postbus 5026, 8260 GA Kampen. Voor toelating tot de **propaedeuse** moet men een diploma VWO met Grieks en Latijn. Mist men deze talen, dan kan men zich voor de vooropleiding aanmelden. Inlichtingen: drs. M.J. Rittersma, ☎ (033) 948598. ('s avonds).

* Als regel horen die adres-gegevens in deze rubriek thuis, die ook te vinden zijn in het Handboek.

* Ook het nieuws betreffende **beroepingswerk**, examina en preekconsenten, particuliere en generale synoden, kerkelijke agenda, jubilea, **overleden** predikanten en het nieuws **van in** het Handboek vermelde verenigingen **km worden** ingestuurd (geen verslagen!)

* De redactie van de rubriek behoudt i.v.m. beschikbare ruimte zich het recht voor, informatie in te nemen of niet op te nemen.

* Gegevens dienen uitsluitend *schriftelijk* opgegeven te worden: De Reformatie, t.a.v. 'Uit de kerken', Postbus 25, 4460 AA GOES. Per *fax* is ook mogelijk: (01100) 16492.

* In het algemeen geldt: informatie die **donderdagochtend** bij ons binnen is, staat afgedrukt in De Reformatie van de daaropvolgende week.

VAN RIETSCHOTEN		
BOEKHANDEL	KANTOORVAKHANDEL	KANTOORINRICHTING
Boekhandel Kantoorvakhandel Kantoorinrichting	Keizerswaard 8, Rotterdam Keizerswaard 73 Gebroken Meeldijk 123, Barendrecht	Tel 010-4820488 Tel 010-4821365 Tel 01806 19744
Faxnr. 010-4793699, Rotterdam		Faxnr. 01806-21165, Barendrecht